

BENCZES ISTVÁN–SZABÓ KRISZTINA

Társadalmi törésvonalak és gazdasági (ir)racionalitások

A közgazdaságtan szerepe és helye a populizmus kutatásában

Napjaink egyik meghatározó társadalomtudományi kutatási területe a populizmus-kutatás, amelyhez – meggyőződésünk szerint – a politikatudomány mellett a közgazdaság-tudomány is hasznos inputokkal szolgál. Tanulmányunk bemutatja a populizmus keresleti és kínálati mechanizmusait feltáró legfontosabb közgazdaságtudományi eredményeket, valamint a keresletről és a kínálatról való tudományos gondolkodás fejlődését, rámutatva e fejlődéstörténet belső ellentmondásaira. Míg a kínálati oldalon azokat a feltevéseket és értelmezési kereteket tekintjük át, amelyek révén a szakma elemzi és értékeli a populista gazdaságpolitikát, illetve annak gazdasági következményeit, addig a keresleti oldalon a közgazdaság-tudomány által azonosított azon felhajtóerőkről számolunk be, amelyek a társadalmi törésvonalak kialakításában és a választói magatartás formálásában is mérvadók. Tárgyaljuk a populista kormány újraválasztási paradoxonát, vagyis azt a kérdést, hogy ha a populista gazdaságpolitika a társadalom egésze szempontjából szuboptimális, akkor mi magyarázhatja a populista pártok robusztusnak mutakozó sikerét. Mindvégig hangsúlyozzuk a jelenségről alkotott árnyalt és multidiszciplináris gondolkodás fontosságát, és bátorítjuk a tudományterületek közötti párbeszédet.*

Journal of Economic Literature (JEL) kód: D72, E60, H10.

Bevezetés

A Friedrich A. Hayek Út a szolgasághoz című kötetéből vett alábbi idézet a mai társadalomtudósok populizmusról alkotott definíciójának több lényegi konceptuális elemét is tartalmazza.

* A kutatás az Európai Unió Horizont 2020 kutatási és innovációs programjának támogatásával készült (kutatási pályázat száma: 822682).

Benczes István egyetemi tanár, BCE Világgazdasági Tanszék; KRTK Világgazdasági Intézet (e-mail: istvan.benczes@uni-corvinus.hu).

Szabó Krisztina tudományos segédmunkatárs, BCE Világgazdasági Tanszék; PhD-hallgató, Közép-európai Egyetem (e-mail: szabo_krisztina@phd.ceu.edu).

A kézirat első változata 2022. október 10-én érkezett szerkesztőségünkbe.

DOI: <https://doi.org/10.18414/KSZ.2023.1.23>

„Alighanem az emberi természet törvényszerűsége az, hogy az emberek könnyebben értenek egyet valamely negatív programmal, az ellenség gyűlöletével, a tehetősebbek helyzetének irigylésével, mint bármely pozitív feladattal kapcsolatban. A »mi« és az »ők« közötti ellentét hangsúlyozása, a csoporton kívüliekkel szembeni közös küzdelem minden olyan hitvallás lényegi összetevőjének tűnik, ami a csoportot szilárdan fűzi egybe valamely közös cselekvés érdekében. Ennélfogva mindig is alkalmazzák azok, akik nem pusztán egy politikai támogatást, hanem nagy tömegek feltétlen hűségét akarják megszerezni. Az ő szempontjukból ennek csaknem mindenfajta pozitív programhoz képest megvan az a nagy előnye, hogy nagyobb cselekvési szabadságot hagy számukra.” (Hayek [1944/1991] 189. o.)

A *mi* versus *ők* szembenállás, a *jó* és a *rossz* manicheus kettősség, a társadalmi törésvonalak szerinti mobilizáció és közös cselekvésre való felszólítás, valamint az ellenségkép megképzése és/vagy fenntartása a kortárs populizmus jelenségének szerves egységeit alkotják.¹ Történetileg a populizmus mint önálló fogalom létrejött az 1860-as és 1870-es évek oroszországi narodnyiki mozgalmához, illetve az Egyesült Államok 19. század végi elitellenes, az ország déli és középnyugati államaiban szerveződött elégedetlenségi hullámához köthető, azonban a populizmus széles körű elterjedése a 20. század sajátja. Bár az 1930-as évek európai nagyhatalmainak vezetőit sok szempontból tekinthetjük populistának, a populizmus mint rezsimjelző használata Latin-Amerika 20. századi politikai-gazdasági átalakulása kapcsán vált általánosan használttá. Az 1990-es évek latin-amerikai régióspecifikus, baloldali politikáján túllépve, a populizmus mostanra világszerte lett, amely immáron nem elszigetelten, egy-egy konkrét régióhoz vagy időszakhoz kapcsolódóan fordul elő. Előbb csak a szélső-jobboldali pártok megerősödése (a francia Nemzeti Front, az osztrák Szabadságpárt, a holland Pim Fortuyn pártja stb.), majd a radikális baloldali mozgalmak térnyerése (a görög Syriza, a spanyol Podemos, a német Die Linke stb.) jelezte a populizmus térnyerését a fejlett demokráciákban, egyben világossá téve, hogy a populizmus a politikai spektrum mindkét szélével rokonítható (Mudde [2007], Mudde és szerzőtársai [2013]). Majd pedig az Egyesült Királyságnak az EU-tagságról történő voksolása (brexit), valamint Donald Trump elnökké választása biztosította, hogy a populizmus a politikai főáramban is megkapaszkodjon. Mindezek következményeként a ma legelfogadottabb társadalomtudományi értelmezés olyan vékony központú ideológiaként tekint a populizmusra, amely a társadalmat két szemben álló csoportra osztja (*mi* versus *ők*, tiszta emberek versus korrump elit), és a populista politikát a többség (az emberek, a jók, a mi) akaratának érvényre jutásaként értelmezi (Mudde [2004]). Kontextustól függően hol inkább baloldali (mint egyenlőség, egyenjogúság, az üzleti elittel, a nemzetközi pénzügyekkel stb. való szembe fordulás), hol pedig jobboldali (migráció- és idegenellenesség stb.) jellemzőkkel kiegészülve válik a vékony központú populizmus teljessé (Mudde és szerzőtársai [2013]).²

¹ A populizmus fogalmának megalkotásáról bővebben lásd Barr [2009], Gidron–Bonikowski [2013], Kubik [2019].

² Bár a populizmust széles körben rokonítják antipluralista és antielitista tendenciákkal (Müller [2019]), valamint a bizonytalanság általánossá válásával (Guiso és szerzőtársai [2019a]), tanulmányunk elsősorban a kortárs irodalom leginkább elfogadott előbbi definícióján keresztül, a közgazdaságtudományi irodalom megállapításaira támaszkodva mutatja be a populizmus keresleti és kínálati oldalát.

A populizmus kutatásában a politikatudomány elsődlegessége jelenleg elvitathatatlan (lásd például *Rovira Kaltwasser és szerzőtársai* [2017], *Mudde–Rovira Kaltwasser* [2018], *Hawkins és szerzőtársai* [2018]). E cikk keretei között arra teszünk kísérletet, hogy bizonyítsuk: a populizmus jelenségének megértéséhez a közgazdaság-tudomány is képes olyan inputokkal szolgálni, amelyek a szélesebben értelmezett társadalomtudományi kutatásokban is megfelelően hasznosulhatnak.³ A közgazdaság-tudománynak mind a keresleti (a populizmus felemelkedése, társadalmi beágyazódása, támogatottságának erősödése, valamint a populista kormányok újraválasztása), mind a kínálati oldalon (a hatalomra kerülő populista erők köz- és gazdaságpolitikai döntései és eszközei) érvényes mondanivalója van – még ha a keresleti és a kínálati oldalak összekötésére viszonylag ritkán kerítenek is sort a szerzők (ilyen kivételnek tekinthető *Acemoglu és szerzőtársai* [2013], *Guiso és szerzőtársai* [2018], *Rodrik* [2018c], [2021], *Guriev–Papaioannou* [2022]). Tanulmányunk fő mondanivalója szerint a populizmus keresleti és kínálati oldalának összekapcsolása, a két oldal egymást erősítő, dinamikus folyamatainak megértése jelenleg a társadalomtudomány egyik legizgalmasabb feladata. Ehhez azonban elengedhetetlenül szükséges a különféle tudományterületek közötti párbeszéd és együttműködés. Az eltérő látásmódok és eszköztárak nem gyengítik, hanem éppen ellenkezőképpen, termékenyen és inspirálóan erősítik egymást a populizmus mint általánossá vált társadalmi jelenség vizsgálatában. Hasonló következtetésre jutottunk egy korábbi írásunkban is (lásd *Benczes–Szabó* [2022]), ahol a populizmus gazdaságtanának egy lehetséges értelmezési keretét dolgoztuk ki. Jelen tanulmányunk – kiegészítve e korábbi munkánkat – jóval részletesebb áttekintést nyújt a közgazdaságtan populizmusról való gondolkodásának evolúciójáról, a szakma főbb eredményeiről, rámutatva egyben e sajátos logika mentén szerveződött fejlődéstörténet belső ellentmondásaira és kihívásaira is. A tanulmány ezért interpretálható irodalomáttekintésként, amely a klasszikus, latin-amerikai populizmus megjelenésétől indulóan tekinti át – korántsem a maga teljességében – a közgazdaság-tudomány

³ Megvizsgáltuk, hogy a közgazdaság-tudomány élvonalát képviselő folyóiratok mikor és milyen kontextusban foglalkoztak (ha egyáltalán) a populizmussal. A Research Papers in Economics (RePEc) adatbázisát használva az impaktfaktor, a rekurzív impaktfaktor, a diszkontált impaktfaktor és a Hirsch-index alapján felállítottuk a tudományterület legrangosabb 50 folyóiratának listáját. (A listába az 1900 és 2019, vagyis a legújabb külső sokk, a koronavírus-járvány kitörése előtti időszak termékei kerültek be. A folyóiratok rangsorolása a 2019. évi helyzetet tükrözi.) Boole-operátor segítségével szűrtük ki azokat a cikkeket, amelyek címében a *populist* vagy a *populism* szó szerepelt. A vizsgált időszakban mindössze 15 ilyen írást találtunk (lásd a *Függelék F1. táblázatát*). A populizmus mechanizmusaival és konceptualizálásával érdemben két cikk, *Acemoglu és szerzőtársai* [2013], valamint *Dornbusch–Edwards* [1990] foglalkozott. Jelen írás keretei között is kiemelt figyelmet fordítunk e két cikkre. A rangsorban következő 51–100. folyóiratok már lényegesen nagyobb számban publikáltak a keresésnek megfelelő tanulmányokat, további 95 ilyen írást azonosítottunk. Az arányok (top50 versus top51–100: 1:6,3) azt mutatják, hogy korábban a populizmuskutatások eredményeit jellemzően nem a legmagasabbra értékelt közgazdasági folyóiratok publikálták, a populizmus kutatása nem tartozott a közgazdaság-tudomány főáramú érdeklődésébe. A 110 írás kulcsszavait vizsgálva elmondható, hogy a populizmus kifejezésen kívül a *demokrácia*, a *politikai gazdaságtan* szavak jelentek meg a leggyakrabban, amelyeket a *globalizáció*, az *egyenlőtlenség*, a *neoliberális*, a *választói magatartás* kulcsszavak követték, jól megrajzolva a közgazdasáztudomány érdeklődésének irányait. Egyértelmű regionális lehatárolás is megfigyelhető volt e cikkeken, Latin-Amerikát, az Európai Uniót, illetve az Egyesült Államokat helyezve a középpontba.

populizmustárgyú kutatásainak kínálati és keresleti oldali eredményeit és magyarázatait. Szándékunk szerint azonban a cikk olyan gondolat kísérletként is értelmezhető, amely a közgazdászszakma által feltárt, de többségében egymástól elszigetelten tárgyalt, reflektálatlanul hagyott összefüggéseket olyan keretrendszerbe ágyazza, amely lehetővé teszi a populizmus újszerű értelmezését is.⁴

A bevezetőt követően – a történeti hűséget is szem előtt tartva – Rudiger Dornbusch és Sebastian Edwards klasszikusnak számító munkáiból (*Dornbusch–Edwards* [1990], [1991a]) kiindulva mutatjuk be a populizmus gazdaságtani értelmezésének evolúcióját. E részben a tanulmány áttekinti, egymáshoz képest rendezi és kritizálja a kínálati oldali közgazdaság-tudományi írásokat, a szakma fő dilemmáinak és hiányosságainak megfelelően egészítve ki azokat a társtudományok relevánsnak mutató eredményeivel.⁵ Ezt követően előbb áttekintjük a populista pártok iránti kereslet gazdasági természetű okait, bemutatjuk, hogy miként gondolkoztak a ma már klasszikusnak tekinthető „gazdasági populizmus” fogalmának megalkotói a populista pártok iránti társadalmi „keresletről”. Majd áttekintjük, hogy a kortárs közgazdászszakma mely (gazdasági) mechanizmusokon keresztül magyarázza a populizmus mint általánosság vált jelenség felemelkedését. Itt reflektálunk *Dornbusch–Edwards* [1991a], illetve *Sachs* [1989] azon állításaira, miszerint a gazdasági populizmus a gazdaságban fellelhető tartalékokat túlhangsúlyozó, a pénzügyi-gazdasági korlátokat következetesen negligáló, felelőtlen vagy rossz gazdaságpolitika szinonimája, és mint ilyen végeredményben rontja a populista politika bázisának számító szegényebb társadalmi rétegek életszínvonalát. Felvethető ugyanis a kérdés: ha a populista gazdaságpolitika a társadalom egésze szempontjából szuboptimális, mi több, olyan Pareto-inferior gazdasági állapotot idéz elő, amely a legkiszolgáltatottabb társadalmi csoportok jólétvesztésével jár, akkor mi magyarázhatja a populista pártok robusztusnak mutató sikerét? E kérdésfelvetést a populista kormányok „újraválasztási paradoxonjaként” azonosítjuk. Meglátásunk szerint e paradoxon feloldásában a közgazdaság-tudomány ugyancsak hasznos inputokkal szolgál(hat), hiszen a populizmus nem egyszerűen a fenntarthatatlan makro-gazdaságpolitika (kínálat), illetve a kizárólag az érzelmekre ható, demagóg retorikát használó és a választói tudatlanságra vagy irracionálisra (kereslet) építő politikák elegye. Ehelyett sokkal inkább egy olyan jelenség, amely a *Hayek* [1944/1991] által említett „ők” és „mi” elhatárolásával próbál meg tartósan éket verni a társadalom különféle csoportjai közé, folyamatosan bekapaszkodva a (változó) társadalmi törésvonalakba. Igyekszik minden lehetséges társadalmi

⁴ Írásunk elsődleges célja a populizmussal foglalkozó különböző tudományterületek eszközeinek és elméleteinek ismertetése, azok egységes *elméleti* keretbe rendezése, így tanulmányunk nem tér ki konkrét országok gyakorlatára. Számos hazai szerző foglalkozik azonban a jelenség régiókbeli terjedésének magyarázatával, nemritkán önálló és eredeti koncepcionális keret kialakításával reflektálnak a populizmus térnyerésére. Mások mellett lásd *Ádám* [2019], *Ádám–Simonovits* [2019], *Antal* [2017], *Csaba* [2019], *Csanádi és szerzőtársai* [2022], *Csillag–Szelényi* [2015], *Enyedi* [2020], *Kollai* [2020], *Kornai* [2015], *Körösi–Patkós* [2017], *Szanyi* [2016], *Vigvári* [2022], *Györffy–Martin* [2022].

⁵ A populizmus kínálati oldalát a gazdasági populizmus paradigmán, a populista gazdaságpolitikán keresztül vizsgáljuk. Bár a kínálati oldalnak több sajátossága van (például a pártszerkezet, a médiakörnyezet, a választási rendszer stb.; lásd bővebben *Golder* [2016]), tanulmányunk – a főbb közgazdaságtudományi eredményeket bemutatva – elsősorban a gazdaságpolitikán keresztül taglalja a kínálati oldalt.

hajszalpedést kihasználni, tetszés szerint újradefiniálva a társadalom széthasításának indokát. Mindezt úgy teheti meg, hogy nem feltétlenül kell a szavazók büntetésétől tartania. E látszólagos anomáliát nem szükségszerűen a szavazók tudatlansága, hanem „racionális irracionalitásuk” és a politikai érték kínálatok és üzenetek iránti „racionális ignoranciájuk” magyarázza. A szavazói hasznossági függvényben ugyanis feltételezhetően nemcsak a materiális értelemben vett jólét és gazdagság jelenik meg, hanem – *Hayek* [1944/1991] nyomán – a „másoktól” való félelem, az egzisztenciális szorongás, a gazdasági bizonytalanság is.

Kínálati oldali magyarázatok

A gazdasági populizmus klasszikus meghatározása

A (makro)gazdasági populizmus a populistá gazdaságpolitika rendszerszintű, paradigmátikus elhatárolására tett kísérlet, amely *Dornbusch–Edwards* [1990], [1991a] nevéhez fűződik. A szerzőpáros a fogalom megalkotásával egy konkrét földrajzi régió (Latin-Amerika) és időszak (a washingtoni konszenzus térnyerését megelőző évtizedek) megfigyeléseire reflektált, azokból vezetve le a gazdasági populizmus fogalmát, amelyet egyszerre tekintettek paradigmának, közgazdasági megközelítésnek, gazdaságpolitikai nézőpontnak, illetve makrogazdasági programnak. Felfogásuk szerint:

„A makrogazdasági populizmus a gazdaságvezetés azon megközelítése, amely a gazdasági növekedést és a jövedelem újraelosztását hangsúlyozza, és mindeközben figyelmen kívül hagyja az infláció és a deficitfinanszírozás kockázatait, a külső [finanszírozási] korlátokat, valamint a gazdasági szereplők reakcióit az agresszív nem piaci megoldásokra.” (*Dornbusch–Edwards* [1990] 247. o.)⁶

Dornbusch–Edwards [1990], [1991a], valamint *Sachs* [1989] saját kutatásaik megalapozásához *Drake* [1982] definícióját használták kiindulási pontként – valószínűleg azért (is), mert e meghatározás közvetlenül reflektált a régió gazdaságfejlesztési igényeire és az abból származó elosztási konfliktusokra. Eszerint a populizmus – egyebek mellett – a gazdasági fejlődést tudatosan célzó reformpolitika, amely a társadalom szélesebb tömegei (és nem csak bizonyos csoportok, szektorok) számára kínál kedvező fordulatot. A populizmus így vált az alulfejlettség és a szélsőséges jövedelem-egyenlőtlenség problémájával küzdő latin-amerikai országok sajátjává, ahol a (populista) kormányok intenzív állami beavatkozással (szélsőséges esetben kisajátítással) megvalósított modernizáció és gyorsított iparosítás által kívánták országuk gyarapodását és a szegényebb rétegek felzárkózását biztosítani. Latin-Amerika populizmusát a társadalomtudományokban így egyszerre kötötték a szubkontinens 20. századi

⁶ E cikkben ezt a meghatározást a gazdasági populizmus klasszikus formájaként hivatkozunk. Nem vitatjuk azonban, hogy az is helyes megközelítés, ha klasszikus populizmuson Latin-Amerika 1950–1960-as éveit értjük (különösen Juan Perón elnökségét), és attól elkülönítve kezeljük az 1970–1980-as évek gazdasági populizmusát, amelyre például *Cardoso–Helwege* [1991] „a populizmus új gazdasági koncepciójaként” (46. o.) hivatkozott.

modernizációs kísérleteihez (O'Donnell [1973], [1994], Conniff [2012]), így különösen az importhelyettesítéses iparosítás felfuttatásához és kiteljesedéséhez (Cardoso-Faletto [1979], Collier-Collier [1991]), valamint a *stop-go* típusú gazdaságpolitikai ciklusok meggyökerezéséhez (Dornbusch-Edwards [1991a], Sachs [1989]).⁷

Dornbusch-Edwards (1991b) nem a politika vagy a külső környezet szerepét vitatta, hanem azt hangsúlyozta, hogy a vizsgált kormányok ideológiai sokszínűsége ellenére a régióban alkalmazott populista makro-gazdaságpolitika rendre azonos jegyeket mutatott. A közös jellemzők négy nagy csoportba sorolhatók (Dornbusch-Edwards [1990], [1991a], Sachs [1989]).

1. *Az induló állapotok azonossága*: alacsony ütemű gazdasági növekedés vagy stagnálás, amely legtöbbször a korábbi stabilizációs erőfeszítések eredményeként állt elő. Az életszínvonal általános csökkenését a jövedelmi egyenlőtlenségek fokozódása kíséri, amely a társadalom széles rétegeiben teszi vonzóvá a radikális reformokat.

2. *A pénzügyi-gazdasági korlátok figyelmen kívül hagyása*: a gazdaságvezetők több feltevéssel is élnek, mint például: a kihasználatlan termelőkapacitások korlátlan teret biztosítanak az expanziós törekvéseknek, vagy hogy a költségvetési hiány és a túlértékelt árfolyam nem gerjeszt inflációt, vagy nem okozza a folyó fizetési mérleg tartós hiányát. Az inflációs nyomás kezelését a döntéshozók jellemzően a hatósági árszabályozás révén vélik megoldhatónak.⁸ A rendelkezésre álló devizatartalékok (amelyek rendszerint a korábbi időszak stabilizációs törekvéseinek eredményei) biztosítják az árfolyam – legalább időleges – manipulációjának lehetőségét; esetleges szűkösségük esetén a tartalékhoz való hozzáférést adminisztratív módon szabályozzák.

3. *A populista gazdaságpolitikai csomag* két meghatározó eleme a reaktiválás és a redisztribúció, vagyis a termelés fokozása a kihasználatlan erőforrások mozgósítása és a gazdasági szerkezetváltás által, valamint a jövedelmi egyenlőtlenségek mérséklése újraelosztás útján. A cél a reálbér emelése, amely a populista paradigma feltevése szerint nem generál áremelkedést, mivel a növekvő termelési volumen mérsékli a termelési egységköltségeket. A szerkezetátalakításnak akár az államosítás is része lehet.

4. *A végeredmény gazdasági összeomlás és politikai káosz*: a társadalmi integráció ígéretével indult fejlesztési kísérletek közös jellemzője, hogy elbuknak, a végeredmény pedig „masszív politikai instabilitás, puccsok és erőszak” (Dornbusch-Edwards [1991a] 8. o.).

⁷ Dornbusch-Edwards [1991a] – a főáram képviselőiként – közvetve a strukturalizmust, illetve annak szélsőséges latin-amerikai változatát, különösen az extrém módon befelé forduló gazdaságpolitikát is kritizálni kívánta, ezért is kapcsolta a populizmust a gazdaságpolitikához, és tartotta azt paradigmának. De amíg a dependenciaiskola az alulfejlettségi állapot meghaladásának lehetőségét kötötte össze az importhelyettesítéses iparosítással, addig a szerzőpáros az elmaradottság újratermelődését látta abban. Magyarországon is rendkívül gazdag hagyományai vannak a Latin-Amerika-kutatásoknak, lásd mások mellett Greskovits [1998], Kádár [1977], Kollár [1996], Szentes [1990], újabban pedig Deák-Ricz [2022], Ricz [2017], Szente-Varga-Bács [2019].

⁸ A Dornbusch-Edwards [1991b] tanulmánykötet egyik írása (Urrutia [1991] 370. o.) magát a gazdasági populizmust is explicit módon a jövedelem-újraelosztás szándékával megvalósított árszabályozással azonosítja.

Így a populista makro-gazdaságpolitika tragédiája, hogy végső soron azon rétegek életszínvonalára, amelyeknek az újraelosztás mellett elkötelezett vezetés kedvezni kívánt, a gazdaságpolitikai csomag eredményeként az induló szintnél is alacsonyabbra zuhan.⁹

A gazdasági populizmus klasszikus formájának kritikája

A gazdasági populizmus fenti fogalmi elhatárolását születésének pillanatától érték bírálatok. A kritikák első hulláma azon az alapon támadta *Dornbusch–Edwards* [1991a] megközelítését, hogy a latin-amerikai kormányok makro-gazdaságpolitikája jelentős fordulatot vett az 1990-es évektől, miközben *politikai* értelemben a vezetés populista maradt (*Weyland* [1996]). Az 1980-as évek tartós negatív teljesítménye után az évtizedeken át tartó piacellenes, a túlszabályozást és bezárkózást választó gazdaságpolitika helyett ezen országok sorra fordultak a makrogazdasági stabilitás, a külpiaci nyitás, a magánosítás és a dereguláció irányába. A költségvetési hiány visszafogása, a nemritkán több számjegyű infláció letörése, a vámok lebontása, a külföldi működőtőke beengedése együttesen sikeresen állították növekedési pályára a régiót (*Fraga* [2004]). A piacpárti megoldások, amelyek szigorodó monetáris és költségvetési politikával társultak, véget vetettek a klasszikus értelemben vett gazdasági populizmusnak.

A populizmus új formában éledt újjá Latin-Amerikában, ahol a neoliberális gazdaságpolitika megférni látszott a politikai populizmussal (*Roberts* [1995], *Weyland* [1999]). Következésképpen: a populizmus többféle gazdaságpolitikai rezsimmel is kompatibilisnek bizonyult, ezért definíciója függetleníthetővé vált az alkalmazott makro-gazdaságpolitikától, sőt a (gazdasági) populizmust felszínre hozó társadalmi-gazdasági okoktól is. Egyre több olyan (politikai értelemben) populista rezsim emelkedett fel, amelyeket prudens költségvetési tervezés és felelős gazdaságpolitika jellemzett, okafogyottá téve a gazdasági populizmus klasszikus értelmezését (*Edwards* [2010], *Madrid és szerzőtársai* [2010] 153–160. o.).

Erőteljes normatív tartalma miatt is támadták a gazdasági populizmus eredeti fogalmát: a makrogazdasági populizmus a sikertelen, kudarcos próbálkozások leírására szolgált, amelyben a nem fenntartható gazdaságpolitika később káoszt, politikai-társadalmi felfordulást eredményezett. A populizmust tehát ebben a megközelítésben a neki tulajdonított (káros) gazdasági következményeivel definiálták (*Aslanidis* [2017], *Rovira Kaltwasser* [2019]).

„[De ha] a gazdasági populizmus a felelőtlen vagy rossz gazdasági megközelítés szinonimája..., akkor miért ne felejtethéne el a populizmus kifejezést, és beszélhetnének

⁹ Az, hogy a gazdasági populizmus klasszikus fogalmát végső soron a választott makrogazdasági programcsomag káros következményeivel definiálják, nem tévesztendő össze azzal, hogy a gazdasági populizmusban aktív kormányok opportunisták lettek volna. Sem *Dornbusch–Edwards* [1990], sem pedig *Sachs* [1989] nem foglaltak állást a populisták szándékainak megítélését illetően. Ezzel szemben *Rodrik* [1996] 22. o.) egy korai tanulmányában a gazdasági populizmus klasszikus alapvetéseit elfogadva már normatív értelemben elítélően beszél a populista politikusokról, és felveti a kérdést, hogy vajon az „irracionális és rövidlátó politikusok miért élveznek társadalmi támogatást”.

egyszerűen csak »defektív« vagy »nem fenntartható« gazdaságpolitikákról?» (Rovira Kaltwasser [2019] 4. o.)

A 2017-ben megjelent Oxford Handbook of Populism már fejezetet sem szentelt a gazdasági populizmus témájának, mondván, hogy a gazdasági populizmus ugyan

„rámutat a populizmus feltételezett következményeire, de nem fogalmaz meg olyan pontos szempontrendszert, amely alapján a populizmust mint olyat képes volna konceptualizálni” (Rovira Kaltwasser és szerzőtársai [2017] 14. o.).

A gazdasági populizmusról való gondolkodás (tovább)fejlődése – eszközök, értelmezési keretek és normatív állásfoglalások

Közgazdászok generációi nőttek fel a (makro)gazdasági populizmus leegyszerűsítő, ám annál egyértelműbb értelmezésén, amely újra és újra felbukkant Latin-Amerikában, legyen szó az első demokratizálódási hullámról, a különféle katonai-autoriter rezsimek megerősödéséről vagy a legutóbbi baloldali fordulatot megjelenítő, úgynevezett rózsaszín forradalomról (Grigera [2017], Ricz [2020]). Ebben a szellemben fogant majd három évtizeddel az eredeti társszerzős, ma már klasszikusnak számító írás után Edwards [2019] tanulmánya is, amely továbbra is olyan újraelosztási politikákat köt a populista vezetőkhez, amelyek sértik a költségvetési korlátot. Mindazonáltal igyekeznek különbséget tenni a klasszikus és az új populizmus között, és felhívja a figyelmet, arra, hogy

„a fiskális dominancia a klasszikus populizmus kulcseleme volt, az új populizmusnak azonban nem szükségszerűen központi tényezője” (Edwards [2019] 3. o.).

Ugyanakkor elhagyja a gazdasági populizmus mint kifejezés használatát, helyette populista politikusokról, illetve nem fenntartható populista politikáról beszél.

A gazdasági populizmus használata időközben Latin-Amerikán kívül is jogot nyert. A balti államokkal kapcsolatban vezette be az „újfajta makrogazdasági populizmus” kifejezést Csaba [2008]. A szerző a gazdasági korlátok figyelmen kívül hagyása és a végső soron fenntarthatatlan makrogazdasági pozíció felől közelít. Az újfajta jelző itt arra utal, hogy ebben az esetben nem a kormányzat, hanem a magánszektor eladósodása veszélyezteti a fenntarthatóságot, és taszítja válságba a gazdaságot. A szerző szerint a populizmus abban áll, hogy a kormányzat a be nem avatkozás politikáját érvényesítve nem hajlandó – szabályozási politikáin keresztül – korlátozni a magánfogyasztást. Az állam részéről „a nemcselekvés válik a gondok forrásává” (Csaba [2008] 604. o.).¹⁰ Hasonlóképpen, a washingtoni konszenzus előírásait betűre betartó latin-amerikai országok teljesítményét értékelve Bresser-Pereira-Nakano [2002] árfolyam-politikai vagy külső populizmusról ír, amely a költségvetési fegyelem és a magánszektor külső eladósodottsága együttállásának eredményeként értelmezhető.

¹⁰ Csaba [2008] „újfajta makrogazdasági populizmus” gondolatát vitte tovább Kutasi [2014], [2018], és érvelt a fordított Balassa-Samuelsón-hatás érvényesülése mellett.

A fizetésiméreg-problémák ignorálása a szerzőpáros véleménye szerint még a klaszszikusnál is veszélyesebb formája a gazdasági populizmusnak.¹¹

Nem a „rossz” gazdasági kimenetek, hanem a „rossz” politika felől közelít *Ádám* [2019], illetve *Desai és szerzőtársai* [2003]. Előbbi a széles értelemben vett formális és informális intézmények gyengeségével magyarázza a(z autoriter) populista rezsimek felemelkedését és megerősödését demokráciákban. A tranzakciós költségek gazdaságtana fogalmi kereteire támaszkodva a szerző a populista rezsimeket olyan egyensúlyi állapotként határozza meg, amelyben a hatalomban lévő erő internalizálja és vertikális hierarchiába szervezi a (politikai) tranzakciókat.¹² *Desai és szerzőtársai* [2003] különbséget tesz a populizmus, illetve az állam foglyul ejtése (*state-capture*) között, és mindkét esetben az inflációt felhajtó mechanizmusokat vizsgálja. A populista rezsimekben a demokratikusan megválasztott vezető az újraelosztás iránt megnövekedett társadalmi igényre válaszul lazít a monetáris politikán, így növelve bevételeit. A másik esetben a hivatalban lévő politikus és az oligarchia járadékvadászcéljait követve nő az infláció.

Funke és szerzőtársai [2021] a populista kormányok intézkedéseinek gazdaságra gyakorolt hatását vizsgálja ötven különböző populista országban 1900 és 2018 között. A szerzők fő következtetése szerint 15 évnyi populista vezetés alatt átlagosan 10 százalékkal csökkenhet egy ország egy főre jutó GDP-je. A szerzők a populista kormányok gazdaságpolitikáját protekcionizmussal és fenntarthatatlansággal rokonítják, valamint hangsúlyozzák, hogy a növekvő gazdasági nacionalizmus és az intézményrendszer általános erodál(ód)ása visszafordíthatatlan gazdasági és társadalmi károkat okoz. Hasonló következtetésre jutott *Rode–Revuelta* [2015] is, a szerzőpáros főként latin-amerikai országokat felvonultató mintájukban azt találta, hogy a populista vezetők diszkrecionális módon korlátozzák a gazdasági szabadságot. Mindezek után nem meglepő módon *Gnan–Masciandro* [2020] pedig már egy olyan megújított gazdasági populizmus munkadefinícióval operált, amely nemcsak a közgazdasági főáram tagadásán alapul, de megkérdőjelezi a gazdasági tények és elemzések relevanciáját is.

A „populizmus = rossz gazdaságpolitika” képlet meghaladására tesz kísérletet *Rodrik* [2018a]. A szerző ugyan magáévá tette a politikatudomány azon értelmezését, miszerint a populizmus az elit és az emberek végtelen szembeállításában ölt testet, de kritikusan is szemléli a társdiszciplínát, hangsúlyozva, hogy a politikai értelmezéseknek nem lehet elsőbbségük a gazdaságiakkal szemben. A pénzügyi és gazdasági

¹¹ A populista gazdaságpolitikai ciklusok formalizált tárgyalására *Dovis és szerzőtársai* [2016] vállalkozott. Neoklasszikus modelljükben a jelenlegi és a jövőbeli kormányok nem értenek egyet a jövővelmi egyenlőtlenség és a külső adósság összetételéről (előbbi növekvő adósságból mérsékelné az egyenlőtlenséget, míg utóbbi inkább a fenntarthatóságot preferálja). A jelen és a jövő kormányzatai közötti egyet nem értés hajtja a ciklusokat.

¹² *Coase* [1937/2004] azon tételére támaszkodik, miszerint a piaci tranzakciós költségek mérséklése érdekében a vállalatok internalizálják költségeik egy részét, belsőleg hierarchikus szervezetet építve. *Ádám* [2019]-nél a tranzakciós költségek egy része mint az alku és a kikényszerítés költségei csökkennek, míg más típusai, amelyek a rendszer fenntartásához, működtetéséhez kapcsolódnak, nőnek, mivel klientúraépítéshez, járadékvadászathoz, korrupcióhoz vezetnek. A kétféle politikai tranzakciós-költség-típus között átváltás feszül.

korlátok figyelmen kívül hagyására való hajlam *Rodrik* [2018a] érvelése szerint nagyon is relevánssá teszi a populizmus gazdasági interpretációját, és egyben rokonítja is a gazdasági populizmus klasszikus meghatározásával. Rodrik annyiban szembemegy a klasszikus paradigmával, hogy nem nevesít populista gazdaságpolitikai csomagot, valamint jó populizmusként azonosít olyan intézkedéseket, amelyekkel a kormány nem a nemzetgazdaság egészének jólétét szolgálja – például amikor a populista kormány felmond vagy megváltoztat olyan nemzetközi szerződéseket vagy technokrata szabályokat, amelyek a politikai közösség érdekeivel szembemennek.¹³ Hasonló példákat sorol *Rovira Kaltwasser* [2019] is: pozitív hatásúként említi mindazon reformokat, amelyek a társadalom kitaszított (szegényebb) rétegeinek integrációját vagy a gazdasági (neo)liberalizmus programjának felülvizsgálatát célozzák.¹⁴ Idesorolja a technokrata intézmények döntéshozatali eljárásai követhetőségének és ezen intézmények könnyebb felelősségrevonhatóságának erősítését is.

A gazdasági populizmus mint kifejezés az Egyesült Államokban egyszerre többféle értelemben is használatos. Előbb az egalitárius baloldali (ott: liberális) gazdaságpolitikai törekvések címkéje lett annak leírására, hogy a demokrata párti politikusok miként kívántak az iparban dolgozó munkásság helyzetén javítani.¹⁵ Majd pedig Donald Trump gazdaságpolitikáját hivatkozták „új gazdasági populizmusként” (lásd *Moore–Laffer* [2018]), jelezve, hogy a „kisemberek”, pontosabban az amerikai középnyugati és déli államok rozsdáövezeteiben és mezőgazdasági területein élő alsó középosztálybeli lakosság kiszolgáltatottsága elleni fellépés részeként nyúlnak a protekcionizmus eszközeihez, kiküszöbölendő a globalizáció és különösen az importverseny negatív hatásait. A tarifális intézkedések, a dollár gyengítése vagy akár azon amerikai vállalatok fenyegetése, amelyek a munkahelyeket kitelepíteni szándékoznak az országból, tipikus elemei e programoknak (*Kapur* [2019]). *Moore–Laffer* [2018] a Bush- és az Obama-korszak stagnálásával, illetve a lassú növekedéssel szembeforduló gazdaságpolitikai aktivizmust azonosította a gazdasági populizmussal, amelyben a jobboldali republikánus (dereguláció, adócsökkentés) és a baloldali demokrata (munkahelyteremtés, infrastrukturális beruházások, kereskedelmi korlátozások) politikák elegyedtek.

A *good economics* (a jó gazdaságtan) keretben fogalmazta újra *Franko–Witko* [2017] is „új” gazdaságipopulizmus-kategóriáját az Egyesült Államokra. Kiindulópontja – hasonlóan más kortárs megközelítésekhez – a jövedelmi egyenlőtlenségek országgon belüli erősödése. A szerzőpáros kutatásaiban azt találta, hogy mivel a központ nem kínált megfelelő megoldást a jövedelmi egyenlőtlenség kihívásaira, sőt egyenesen mélyítette azt, ezért a probléma kezelésére tagállami és helyi szinten vállalkoztak

¹³ De e sorba illeszthető *Zingales* [2012] is. A szerző elhatárolja az Egyesült Államokban meghonosodott úgynevezett piacpárti populizmust, amely azáltal szolgálhatja a társadalom érdekeit, hogy küzd a haveri kapitalizmus és a korrupt elit ellen.

¹⁴ *Rovira Kaltwasser* [2019] érvelésében erőteljesen támaszkodik *Rodrik* [2018a] megfigyelésére, amely szerint a globális kapitalizmus haszonélvezője a tőke. Mivel a munkavállalók kilátástalan helyzetbe kerülnek, ezért a globalizáció ellen fordulnak (e tétel részletes kidolgozását lásd *Rodrik* [2018c]).

¹⁵ Barack Obamát idézve: „a populizmus a kisemberek védelme a befolyásos nagyvállalati érdekekkel szemben” (*Time* [2016]).

1. táblázat

A gazdasági populizmus értelmezései

Forrás	A fogalom elnevezése	Tartalma (<i>scope</i>)	A vizsgálat egysége
<i>Acemoglu és szerzőtársai</i> [2013]	populizmus politikai elmélete	expanzív makro-gazdaságpolitika és (gyenge) intézményrendszer	Latin-Amerika
<i>Ádám</i> [2019]*	autoriter populizmus	tranzakciós költségek internalizálása	Magyarország (2010–2019)
<i>Bresser-Pereira–Nakano</i> [2002]	árfolyam-politikai populizmus	növekedés külső forrásokra alapozva	Latin-Amerika (1990-es évek)
<i>Csaba</i> [2008]	újfajta makrogazdasági populizmus	növekedés és magánszektor eladósodása	balti államok
<i>Dornbusch–Edwards</i> [1990]	(makro)gazdasági populizmus	expanzív makro-gazdaságpolitika	Chile (1970–1973), Peru (1985–1990)
<i>Dornbusch–Edwards</i> [1991a]	(makro)gazdasági populizmus	expanzív makro-gazdaságpolitika	Latin-Amerika
<i>Dovis és szerzőtársai</i> [2016]	(endogén) populista gazdaságpolitikai ciklus	az egyenlőtlenség és a külső adósság összetétele, gyenge intézményrendszer	Latin-Amerika, Dél-Európa
<i>Edwards</i> [2019]	klasszikus <i>versus</i> új populizmus	expanzív makro-gazdaságpolitika (de nem feltétlenül fenntarthatatlan költségvetési politika)	Latin-Amerika (Európa, Egyesült Államok)
<i>Franko–Witko</i> [2017]	új gazdasági populizmus	egyenlőtlenség indukálta tagállami és helyi szintű köz- és gazdaságpolitika	Egyesült Államok
<i>Gnan–Masciandro</i> [2020]	gazdasági populizmus	a liberális közgazdaságtannal és intézményeivel szembeni bizalmatlanság	globális
<i>Moore–Laffer</i> [2018]	új gazdasági populizmus (trumponomics)	Trump (vegyes) gazdaságpolitikája	Egyesült Államok, 2016–
<i>Rodrik</i> [2018a]	gazdasági (<i>versus</i> politikai) populizmus	intézmények	nem specifikus (de: Egyesült Államok, EU)
<i>Sachs</i> [1989]	populista gazdaságpolitikai ciklus	jövedelmi egyenlőtlenség (társadalmi konfliktus) indukálta expanzív makro-gazdaságpolitika	Latin-Amerika

* Nem gazdasági populizmus, de az intézményi gazdaságtan eszköztárát alkalmazza.

Forrás: saját szerkesztés.

az érintettek. Míg az irodalomra jellemző, hogy a gazdasági populizmust a mindenkori kormány gazdaságpolitikájához kötik, addig *Franko–Witko* [2017] mindazon gazdaságpolitikákat és intézményeket a(z új) gazdasági populizmus részeként határozta meg, amelyek a jövedelmi egyenlőtlenségek negatív hatásainak enyhítésére, mérséklésére irányulnak tagállami szinten. Munkájuk azért is keltett nagy figyelmet az Egyesült Államokban, mert a mindig erős szkepticizmussal szemlélt központi kormányzat ellenében, mintegy annak kontrasztjaként a helyi közösségek kezdeményezőkézségét és erejét bizonyítja. E tézist történelmi távlatba helyezve igyekeznek igazolni – hangsúlyozva, hogy a szélsőséges jövedelmi egyenlőtlenség egyik legfőbb oka a szövetségi kormány tétlensége.

Amennyiben elfogadjuk a gazdasági populizmus *Franko–Witko* [2017] vagy *Moore–Laffer* [2018] által megalkotott új keletű kínálati oldali újrafogalmazásait, akkor a populista szavazatok arányainak emelkedése valójában nem igényel önálló magyarázatot, az a józan ésszel összeegyeztethető: a választó jutalmazza a sikeres, a választók többségének akaratát képviselni képes (populista) politikust. Sokkal izgalmasabb az a kutatói problémafelvetés, hogy – a gazdasági populizmus legtöbb értelmezésének megfelelően – a populista mozgalmak, pártok úgy tesznek népszerűsége szert, hogy közben (gazdaság-) politikáik a társadalom egésze szempontjából szuboptimálisak. Még nehezebben racionalizálható e problémafelvetés, ha ragaszkodva az eredeti, klasszikus értelmezéshez, a Pareto-inferior gazdasági állapotokat egyszersmind a társadalom azon rétegeinek jólétvesztésével azonosítjuk, amelyeknek a helyzetét a populista gazdasági programcsomag eredetileg javítani szándékozott. Ilyen helyzetekben vajon mi magyarázhatja a populista pártok sikerét? E kérdésre választ egyfelől a populizmus keresleti oldalának közgazdaság-tudományi/politikai gazdaságtani kutatásaihoz fordulva remélünk, másfelől bemutatjuk, hogy bizonyos közgazdaságtani tételek alkalmazása és újraértelmezése feloldhatja a populizmus újraválasztási paradoxonját.

Keresleti oldali magyarázatok

A populista kormány hatalomra jutása

A *Dornbusch–Edwards* [1990], [1991a], [1991b] által életre hívott, klasszikus (makro-) gazdasági populizmus paradigmájának nem része a keresleti oldal mechanizmusainak megértése, csupán elnagyoltan kerülnek bemutatásra az „induló állapotok”. *Dornbusch* és *Edwards*, valamint *Sachs* [1989] elsődlegesen a szélsőséges jövedelmi egyenlőtlenségekből előálló elosztási konfliktusokból vezette le a populizmus iránti keresletet, amelyek „végtelenül ismétlődő, kiszámíthatatlan és drámai ciklusokat” eredményeztek (*Dornbusch–Edwards* [1991a] 7. o.).¹⁶ Az induló állapotok ugyanis az életszínvonal általános csökkenésével, valamint a jövedelmi egyenlőtlenségek

¹⁶ Az ennek eredményeképpen létrejövő elosztási konfliktusokról *Kaufman–Stalling* [1991] jegyzett egy fejezetet a *Dornbusch* és *Edwards* által szerkesztett kötetben.

fokozódásával voltak jellemezhetőek, amit széles körű társadalmi elégedetlenség kísért, kiváltva a radikális gazdaságpolitikát ígérő populista erők iránti keresletet.

A klasszikus populizmus latin-amerikai példáján (ami kizárólag a jövedelmi egyenlőtlenséggel foglalkozott) túllépve, a társadalomtudósok mind szélesebb körben vizsgálják a társadalmi megosztottság forrását, valamint az erre a megosztottságra építő populista politikai erők iránti keresletet. Amíg a politikatudomány a nemzeti, faji, kulturális, vallási és szociális eredetű törésvonalakra hivatkozik, a közgazdaságtudomány a társadalmi töréseket a gazdasági nehézségek (jellemzően a 2007/2008-as válság), a strukturális változások (jellemzően a globalizáció és annak negatív hozadéka), illetve a bizalom erodálódása alapján tételezi.

A globalizáció negatív következményei, illetve a szélsőséges, populista pártok iránti társadalmi igény összekapcsolása nem új keletű (lásd *Kitschelt* [1994], *Kriesi és szerzőtársai* [2012], *Mudde* [2007]). E munkák jellemzően *Betz* [1994] hipotézisének újraértelmezésével tesztelik, hogy a globalizáció nyomán a szolgáltató szektor térnyerésével és az ipar háttérbe szorulásával miként váltanak profilt a társadalom tanult és képzett tagjai, illetve szakadnak le a kevésbé tanult, kékgalléros munkavállalók.

A globalizáció és a populizmus kapcsolatát vizsgáló talán legismertebb tanulmány (*Rodrik* [2018c]) megállapítása szerint a globalizáció természeténél fogva eléri azt az érettségi szintet, amelynél a társadalom befogadóvá és nyitottá válik a populizmus iránt. A globalizációból eredeztethető probléma természetétől függ, hogy a populisták milyen törésvonalak szerint mobilizálják a társadalmat. A jobboldali populizmus jellemzően az etnikai, nemzeti és kulturális törésvonalak alapján mobilizál olyan globalizációból fakadó kihívások esetében, mint például a migráció vagy a nativizmus. Ezzel szemben a baloldali populista politikusok az aszimmetrikus kereskedelmi viszonyok, a pénzügyi válság és a külföldi befektetések negatív hatását a jövedelmi egyenlőtlenség és a társadalmi osztályok szerint kialakuló törésvonalak alapján ideologizálják.¹⁷ Míg a globalizáció és annak hatása – a gazdasági visszaesés és az elosztási konfliktusok – megteremtik a populizmus megerősödéséhez szükséges táptalajt (társadalmi fogadókészséget), addig a populizmus politikai orientációját a társadalom mélyrétegeiben fellelhető törésvonalak, valamint a választókat megszólító és a társadalmi elégedetlenséget felszínre hozó populista narratíva határozza meg.

Az irodalomra jellemző, hogy a globalizáció egy jól meghatározott manifesztációjából (mint például az importverseny, a technológiai fejlődés, a migráció) vezeti le a megváltozott választói magatartást (*Ballard-Rosa és szerzőtársai* [2022] és *Dippel és szerzőtársai* [2022]). *Autor és szerzőtársai* [2020] általánosságban az amerikai politika polarizáltságának és Donald Trump elnökké választásának okait kutatja. Felteszi, hogy a 2016-os elnökválasztás eredményét érdemi módon befolyásolta az intenzív kínai kereskedelmi verseny és az Egyesült Államokba áramló import munkaerőpiaci hatása. A szerzők azt találták, hogy a kínai importverseny 1. az amerikai felnőtt lakosság átlagos médiafogyasztási szokásait és politikai nézeteit jobbra toltta; 2. az elnökválasztási kampányt támogató és finanszírozó szereplők politikai ideológiáját polarizáltabbá tette; 3. az

¹⁷ E megközelítés azonban (véleményünk szerint) a társadalmi megosztottság lehetőségét (vagyis a törésvonalakat) túlzottan is szűken értelmezi.

importverseny hatására több mérsékelt demokrata képviselő is átpártolt a republikánus oldalra. A tanulmány fő eredménye szerint – bár nem a populizmus, hanem a politikai polarizáltság jelenségét magyarázza – az importversenyből hasznot húzó fehér lakosság politikai nézetei jobbra, az importverseny veszteseinek politikai nézetei, akik jellemzően a különféle kisebbségi csoportokhoz tartoznak, balra tolódtak.

Hasonló kutatási kérdés motiválta *Colantone–Stanig* [2018]-at is: a szerzőpáros 15 nyugat-európai állam 1988 és 2007 közötti adatait vizsgálva azt találta, hogy az import-sokkuk növelték a nemzeti és izolacionista pártok, valamint a szélsőjobboldali pártok támogatottságát, továbbá az átlagszavazók jobbra tolódását a politikai ideológiai spektrumon. Németországra koncentrálnak *Dippel és szerzőtársai* [2022] bebizonyította, hogy a populista pártok támogatottsága azokban a tartományokban nőtt, amelyek erőteljesebben kitettek az importverseny negatív hatásainak. Ezt az eredményt az alacsonyán képzett, feldolgozóipari munkások vezetik, akik különösen kitettek a globalizáció negatív hatásainak. Az exportra termelő szektorok jelenlétéből profitáló régiókban ugyanakkor mérséklődött a szélsőséges mozgalmakra szavazók aránya.

Az európai populizmus térnyerését vizsgáló közgazdaságtani kutatások különösen nagy figyelmet fordítottak a globalizáció egy másik jelentős megnyilvánulási formája, a migráció szavazói magatartást befolyásoló hatására (*Kustov* [2022], *Steinmayr* [2016], *Hangartner és szerzőtársai* [2019], *Dinas és szerzőtársai* [2019]).¹⁸ Az 1986 és 1998 közötti dán választási eredményeket vizsgálva, *Dustmann és szerzőtársai* [2019] azt találta, hogy az adott választókerületben leteleplő bevándorlók száma és a szélsőjobboldali politikusok támogatottsága között szignifikáns és pozitív kapcsolat van. A kapcsolat robusztus a legtöbb specifikáció esetén, azonban a gazdasági értelemben fejlett és urbanizált városokban a vizsgált okság gyenge, sőt a két változó közötti kapcsolat bizonyos esetekben ellenkező előjelűvé válik.

Hasonló eredményre jutott *Hangartner és szerzőtársai* [2019] és *Dinas és szerzőtársai* [2019]. E tanulmányok szerzői kimutatták, hogy a Görögországba érkező migránsok hatására nőtt a migrációellenes pártok és a szélsőjobboldali pártok támogatottsága.¹⁹ Akad azonban olyan tanulmány is (például *Steinmayr* [2016] az ausztriai tartományokat vizsgálva), amely a fenti eredményeket cáfolva igazolta *Allport* [1954] híres „kontaktushipotézisét”, vagyis azt a feltevést, hogy minél erősebb egy közösségben az egyének közötti kapcsolat, annál hatékonyabban lehet a többség és a kisebbség között húzódo rasszizmust és előítéletet csökkenteni, ami végeredményben a szélsőséges, migrációellenes pártok támogatottságát szorítja vissza.

A populizmus keresleti oldalát kutatók jelentős része foglalkozik a 2007/2008-as világválság, illetve a 2010-es európai adósságválság hatásaival. A válság választói magatartást befolyásoló hatásának három mechanizmusát vizsgálja az irodalom. Az

¹⁸ Ezt a kérdést a közgazdaság-tudomány művelői elsősorban az Egyesült Államokban vizsgálták (például *Mayda és szerzőtársai* [2022]).

¹⁹ A bevándorlók és menedékkérők pozitív hatása a szélsőjobboldali pártok támogatottságára jól dokumentált az irodalomban (*Barone és szerzőtársai* [2016], *Becker–Fetzer* [2016], *Edo és szerzőtársai* [2019]), azonban relatíve csekély érdeklődés övezi a migránsok és a migránsok mellett kiálló pártok támogatottságának kérdését. Ez alól kivétel *Gerdes–Wadensjö* [2008], amely a bevándorlók mellett kampányoló dán pártok támogatottsága és a migránsok száma között pozitív kapcsolatot talált.

első hipotézis szerint a válság az EU-intézménybe és általánosságban a globális kormányzás eszméjébe vetett szavazói hitet és bizalmat ásta alá, így erősítve a nemzeti, jellemzően jobboldali populista pártok megerősödését (*Algan és szerzőtársai* [2017], *Doyle* [2011]). E magyarázatok természetesen nem érzéketlenek a globalizáció negatív hatásaira sem, de eredendően a válságot teszik meg olyan végső magyarázó változóknak, amely elmélyítette a társadalmon belüli feszültségeket.²⁰

Egy másik hipotézis a válság következtében svájci frankban eladósodott háztartásokra rótt adósságteher többletét azonosítja mint olyan változót, amely végeredményben radikalizálta az érintettek politikai ideológiáját. Így a válság után azok a szélsőséges pártok erősödtek meg, amelyek a hitelező–adós konfliktusban az adós (így a potenciális választó) oldalára álltak (*Ahlquist és szerzőtársai* [2020], *Frieden* [2015], *Gyöngyösi–Verner* [2022], *Doerr és szerzőtársai* [2018]).

E két hipotézis összegzéseként értelmezhető a harmadik, amely szerint a válság hatására a szavazókban olyan általános gazdasági bizonytalanság (*economic insecurity*) fejlődik ki (legyen az objektív vagy szubjektív valóságérzet), amely fogékonyabbá és befogadóbbá teszi a választókat a szélsőséges eszmék és ideológiák iránt (*Algan és szerzőtársai* [2017], *Guiso és szerzőtársai* [2018]). Jellemző, hogy az újabb keltezésű munkák nemcsak egyetlen magyarázó változóra (például a munkanélküliségi rátára) egyszerűsítik le az egyének gazdasági eredetű „frusztrációit”, hanem sokkal inkább fordulnak kompozit mérőszámok felé, figyelembe véve a munkanélküliségen túl az egyén saját jövedelmének megítélését, a pénzügyi stressz mértékét, illetve a munkahelyi szektor globalizációs kitettségét (*Guiso és szerzőtársai* [2019a]).²¹

Jellemző továbbá, hogy ezek a tanulmányok több tényező együttállását hangsúlyozzák (így például a munkahely elvesztésétől való félelem együtt jár a széles értelemben vett gazdasági bizonytalanság erősödésével, ami azután összekapcsolódhat a menekültválság okozta feszültségekkel és identitásválsággal (lásd különösen *Dustmann és szerzőtársai* [2017], *Tétényi* [2020], *Margalit és szerzőtársai* [2022]). Nem véletlen, hogy e tanulmányok hivatkozási pontja gyakorta *Inglehart–Norris* [2016], amely a kulturális és gazdasági magyarázatok együttélését ugyan nem tagadja, de végeredményben az előbbi mellett érvel, amikor a populizmus megerősödéséről van szó. *Margalit és szerzőtársai* [2022] elismeri, hogy bár a közgazdászok számára sokkal egyszerűbb a gazdasági nehézségek populista szavazókra gyakorolt hatását kvantifikálni, de hangsúlyozza, hogy a kulturális hatások megértését sem szabad figyelmen kívül hagyni, még akkor sem, ha ezen változók pontos mérése komoly kihívás elé állítja az elemzőt. A szerzők a populizmus kulturális eredetei között tesznek elméleti különbséget, majd empirikus úton bizonyítják, hogy a populizmus iránti kereslet elsősorban a bevándorlók által előidézett etnikai és kulturális változásoktól való félelem idézi elő, másodsorban pedig a város és a vidék között húzóódo különbségek.

²⁰ *Kriesi* [2014] ugyanakkor figyelmeztet: a populizmus már a válság előtt is jelen volt Nyugat-Európában.

²¹ *Guiso és szerzőtársai* [2018] szerint a válság után sem a tradicionális baloldali pártok, amelyek a nagyobb állami beavatkozás mellett érvelnek válságok idején, sem pedig a deregulációért és a piac felszabadításáért síkra szálló jobboldali pártok nem voltak képesek megszólítani a választók egy jelentős hányadát. E választók távol maradására reagálva léptek színre a populista pártok.

A keresleti oldali vizsgálatok tehát jellemzően a globalizációból és/vagy a gazdasági válság(ok)ból vezetik le azokat a társadalmi törésvonalakat, amelyek az intézményrendszerbe vetett bizalom megingásán, illetve általánosságban a gazdasági bizonytalanságon, az életszínvonal romlásán keresztül hatnak a szavazói magatartásra. A törésvonalak meggyőző erejű azonosítása fontos hozzáadott értéke a társadalomtudományi populizmuskutatásoknak, de két általános érvényű *kritika* is megfogalmazható e munkákkal kapcsolatban. Egyrészt a populizmust gyakorta rokonítják szélsőséges pártokkal, politikai polarizáltsággal vagy egyszerűen egy (populistának vélt) pártra leadott szavazati aránnyal. Az elmúlt években a populizmust kutató főáramú politikatudomány részévé vált az a meggyőződés, hogy a populizmus felemelkedését és megszilárdulását nem lehet egyszerűen az aggregált párttámogatottságon keresztül megragadni, hiszen egy bizonyos pártra leadott szavazat nem feltétlenül jelenti, hogy az érintett szavazó feltétel nélkül azonosul is az adott párttal, továbbá ez a feltételezés el is lehetetleníti az országok közötti összehasonlíthatóságot.

A politikatudomány főárama szerint a populizmus olyan szűken értelmezett, úgynevezett vékony központú (*thin-centered*) ideológia, amely csupán az értékek egy szűkebb, de annál egyértelműbb spektrumát öleli fel (*Mudde* [2004], *Mudde–Rovira Kaltwasser* [2013], [2017], *Kubik* [2019]), és amely rendre egy teljes értékű ideológiába (legyen az konzervativizmus, szocializmus vagy liberalizmus) ágyazottan értelmezhető. A populizmus a valóságban szükségszerűen párosul, töltődik valamely „nagy” ideológiával. Ebből következik, hogy az egyéni szintű populizmus is olyan attitűd, amelyet bizonyos kontextus és esemény aktivál, és amelyet az irodalom leggyakrabban az elitellenességen, a szuverenitáson és a manicheus értékítéleten keresztül definiál (*Wuttké és szerzőtársai* [2020], *Akkerman és szerzőtársai* [2014], *Castanho Silva és szerzőtársai* [2018], *Mudde–Rovira Kaltwasser* [2013] és *Schulz és szerzőtársai* [2018]). Amire tehát szükség van a keresletoldali vizsgálatokban, az a közgazdaság-tudomány és a politikatudomány szorosabb együttműködése és az egyéni szintű preferencia és attitűd változásának vizsgálata, kielégítő magyarázata.

Az első kritikából adódik a második is, miszerint a közgazdaság-tudomány művelői jellemzően nem tekintik feladatuknak annak pontos leírását (és magyarázatát), hogy a gazdasági kihívásoktól vagy akár a társadalmi törésvonalak kialakulásától miként jut(hat)unk el a populizmusig. Bár több tanulmány is függővé teszi a társadalmi törésvonalak és a populizmus relációját az intézményrendszer-től (*Doyle* [2011], *Acemoglu és szerzőtársai* [2013]), a kiinduló gazdasági állapottól (*Tomborg és szerzőtársai* [2021]) vagy éppen a demográfiai jellemzőktől (*Autor és szerzőtársai* [2020]), mégis rendre figyelmen kívül hagyják a politikai „kínálat” azon eszközeit (retorikáját, médiaüzeneteit, mozgósításait, kampánytevékenységét vagy akár a kormányon megvalósított konkrét politikáit),²² amelyek érdemben mélyítik el a törésvonalakat és aktivizálják a populista választói attitűdöket.

²² Ez alól kivétel *Di Tella–Dubra* [2010], amely az argentin populista vezető, Juan Peron politikai beszédeit (1944–1955) vizsgálta. A szerzők azonosították a populista retorika jellemző eszközeit (például Peron igyekezett minél jobban megismertetni magát és hitrendszerét a szavazóival, sajátos értelmezést nyújtott szavazóinak bizonyos aktuálpolitikai eseményekről, kiváltképp arról, hogy a szavazói jövedelmét milyen erők befolyásolják).

E „hiány” érdemi orvoslásával ma még adós a közgazdaság-tudomány, ám például a politikatudomány politikai stratégiai megközelítése (Weyland [2001], [2017]) meggyőzően informálhat a továbblépés lehetőségeiről.

A populista kormány újraválasztása és az újraválasztási paradoxon

Dornbusch és Edwards által szerkesztett kötet első fejezete az alábbi felvetéssel zárul:

„...vajon a politikusok és a társadalom képes-e a múltbéli populista rezsimek hibáit internalizálni?” (Dornbusch–Edwards [1991a] 12. o.)

A szerzőpáros válasza nemleges, kiemelve, hogy a szerkesztett kötetbe válogatott esettanulmányok

„világossá teszik, hogy az országok sem nem hajlandók, sem nem képesek más rezsimek bukásából tanulni... [mi több] a nemzetek politikai és gazdasági memóriája saját múltbeli tapasztalataik és mulasztásaik felismerésekor is megbízhatatlannak bizonyul.” (Dornbusch–Edwards [1991a] 12. o.)

Már a klasszikus populizmussal foglalkozó társadalomtudósok is megfogalmazták a populista kormány újraválasztásának paradoxonját, vagyis azt a kérdést, hogy Latin-Amerika populista kormányai hogyan őrizhették meg hatalmukat és nyerték meg a társadalom bizalmát és támogatását, amikor újra és újra a gazdasági fenntarthatóság kívánalmait következetesen figyelmen kívül hagyó, modernizációt és újraelosztást megcélzó reformkísérleteik minden esetben kudarccal végződtek. Sachs [1989] szerint a szubkontinens államai nem voltak képesek kilépni a mély társadalmi-gazdasági megosztottság jelentette csapdahelyzetből, hiszen:

„[a] jelentős jövedelmi egyenlőtlenség intenzív politikai nyomást gyakorol olyan makro-gazdaságpolitika megvalósítására, amely emeli az alacsonyabb jövedelmi csoportok keresetét, és ezáltal hozzájárul a nem megfelelő szakpolitika-választáshoz, valamint a kiábrándító gazdasági teljesítményhez” (Sachs [1989] 7. o.).

Ezt az intenzív társadalmi nyomást (elvárást) pedig – saját politikai krédójuk szerint – csakis a progresszív változások mellett elkötelezett populista erők képesek megoldani (Dornbusch–Edwards [1991a]).

Sturzenegger [1991] – amely szintén a Dornbusch–Edwards [1991b] válogatásban jelent meg – Argentína példáján keresztül indirekt módon érinti a populista kormány újraválasztási paradoxonát, azt állítva, hogy egy politikailag instabil társadalomban a szavazók nincsenek abban a helyzetben, hogy felelősségre vonják a választott politikusaikat. A szavazók és a politikusok közötti viszony a megbízó–ügynök (*principal-agent problem*) problémához hasonlítható, ahol felelősségre vonás és ösztönzők hiányában a politikusok – az átláthatóság teljes mellőzése mellett – szuboptimális döntéseket hoznak.

Dornbusch és Edwards eredményei ihlették a diszciplína e témakörben megjelent legtöbbet hivatkozott és talán legismertebb, A populizmus politikai elmélete című tanulmányt (Acemoglu és szerzőtársai [2013]), amely a populizmus keresleti és

kínálati dinamikáját mutatja be formalizáltan, így reflektálva a klasszikus paradigma keresleti oldali hiányosságaira. A szerzők a populizmust olyan programként értelmezik, amelyet széles körű társadalmi réteg támogat, de amely végül a többség gazdasági érdekeit sérti. A kiinduló állapot – hasonlóan a klasszikus elődökhöz – a magas jövedelmi egyenlőtlenségből fakadó társadalmi megosztottság. Ezt a szerzők a gyenge intézményi környezet feltételezésével egészítik ki, amely lehetővé teszi, hogy a retorikájában újraelosztást kínáló politikus a gyakorlatban korrump, saját érdekeit kiszolgáló politikát folytasson. A szavazók jellemzően bizalmatlanok a regnáló vezetéssel szemben, ezért a politikusok – kampányukban és politikájukban egyaránt – igyekeznek jelezni a korrump elittől való függetlenségüket.

Mivel a mediánszavazó fő aggálya, hogy az újraválasztott politikus korrump, és az optimumponttól jobbra hajló politikája az elitnek kedvez, ezért az újraválasztási sikert hajszoló politikus egy, a mediánszavazó optimumpontjától balra lévő politika ígéretével igyekszik bizonyítani, hogy nem fog behódolni az elit nyomásának. Ily módon a politika egy baloldali, populista torzítás áldozatául esik, amit a választók korrump elittől való félelme tart fenn.²³ A mediánszavazó korrump elittől való félelme annyira erős, hogy hajlandó saját optimumpontjától balra lévő politikát támogatni, még akkor is, ha ezzel végső soron saját hasznosságát csökkenti.²⁴

Acemoglu és szerzőtársai [2013] kétségkívül hozzájárult a populista kormányok újraválasztási paradoxonának megértéséhez, azonban a szerzők szerint a szavazók érzelmei (félelem a korrump politikus hatalomra kerülésétől) a választókat bizonyos fokú irracionálisra készítetik. A következőkben megkérdőjelezzük, hogy a szavazók döntési mechanizmusának ilyen irányú változása valóban irracionálisnak tekinthető-e.

A közgazdaságtan szerepe az újraválasztási paradoxon és a választói irracionális megértésében

A közgazdaság-tudományi diszciplína jellemzően azzal a feltevéssel él, hogy az egyén képes a gazdasági kihívásokból és a társadalmi törésvonalakból racionális következtetéseket levonni és ennek megfelelően voksolni. Ha mégsem képes erre – például azért, mert döntéseit a korrupciótól való félelem mozgatja (*Acemoglu és szerzőtársai* [2013]) –, akkor a diszciplína az egyének viselkedésének leírására előszeretettel használja az irracionális jelzőt.

A racionális választások iskolájának elméleti keretén belül az 1970-es évek elejétől kezdve a közgazdaság-tudomány művelőit különösen foglalkoztatta a gazdasági sokkok és a gazdasági teljesítmény szavazói magatartásának hatásvizsgálata. Ez

²³ Ezt a feltevést már az 1990-es évek elején formálisan bizonyította *Banks* [1990], illetve *Harrington* [1993]. Hasonló eredményt talált *Callander–Wilkie* [2007], a szerzőpáros a választási sikereket hajszoló politikus magatartását modellezve bizonyította, hogy a politikus félreinformálja a választókat a valódi preferenciáit illetően.

²⁴ A politikai optimumponthoz képest jobboldali „politikai elhajlás” is előfordulhat, amennyiben a választókat nem a gazdag elittől való félelem, hanem a baloldali lobbitevékenységtől (a szakszervezetek lobbitevékenységétől) vagy éppen a kommunizmustól való félelem motiválja.

az elméleti érdeklődés hívta életre a „gazdasági szavazás” modelljét is, amelynek alapelgondolása, hogy a mindenkori gazdasági helyzet (legyen az a nemzetgazdaság vagy az egyén saját gazdasági helyzete) befolyásolja a választói magatartást és ekképpen a választási eredményeket.²⁵ A gazdasági szavazás elméleti iskolájának a térnyerése Key 1966-os művével – és az azóta elhíresült kijelentésével: „a szavazók nem ostobák” (Key [1966] 7. o.) – kezdődött, megfogalmazva, hogy a szavazói magatartás tényeken alapul. Ha a szavazók magatartásának módosulását objektív gazdasági mutatók változása magyarázza – például a munkanélküliségi ráta vagy a GDP változása (Fair [1978]) –, akkor a szavazók képessé válnak a politikusok felelősségre vonására. Még ha egy választónak nincs is átfogó és mély „politikai ismerete” (Page-Shapiro [1992]), a jólétet számszerűsítő mutatók révén képes lesz hatékony és felelős szavazati döntést hozni (Fiorina [1981], Lupia [1994]).²⁶ A szavazók annak függvényében, hogy miként ítélték meg saját jólétüket és a nemzetgazdaság helyzetét, szavazatukkal támogatják (jutalmazzák) vagy nem támogatják (büntetik) a politikusokat (Persson-Tabellini [2002], Duch-Stevenson [2008]). A „jól teljesítő” politikusokat újraválasztják, vagyis a gazdasági szavazás olyan mechanizmus, amely szavatolja a kompetens vezetők kormányra kerülését (Ashworth [2005], Padro-i-Miguel-Snyder [2006]).²⁷

A gazdasági szavazás racionalitása megköveteli azt a feltételezést, hogy az egyén a hasznossági függvényét saját jóléte, esetleg a nemzetgazdaság egészének növekedése alapján optimalizálja. Véleményünk szerint azonban a populista szavazók hasznossága nem (kizárólag) a jövedelem, a megtakarítás vagy a vagyon maximalizálásában merül ki. Felhasználva a politikatudományi főáram populizmusértelmezését (lásd Mudde [2004]), azt állítjuk, hogy a populista egyén értékek alapján (is) gondolkodik, amelyeket a valós és/vagy a populisták által elmélyített (vagy akár kreált) társadalmi törések hoznak felszínre. Leegyszerűsítő magyarázatnak tartjuk ezért, hogy a választók egyszerűen fogékonyak „az irracionális impulzusokra és előítéletekre” (Schumpeter [1942] 262. o.), ami egyben azt is sugallja, hogy a populista szavazók irracionálisak vagy ostobák volnának.²⁸ A populista szavazó magatartásának megér-

²⁵ Ez az elgondolás gyakorlatilag azóta is a főáramú közgazdaságtan egyik meghatározó kutatási területe (lásd például Lewis-Beck-Stegmaier [2000], [2007], Lewis-Beck-Costa Lobo [2017]).

²⁶ Alt és szerzőtársai [2011] a jutalom-büntetés és a kiválasztás hipotéziseket empirikusan vizsgálták. Megkülönböztetve amerikai cikluskorlátot és nem korlátolt politikai jelölteket, mindkét mechanizmust alátámasztották, bizonyítva, hogy a gazdasági szavazás az erkölcsi kockázatot és a rossz kiválasztás esélyét csökkentve egyfajta normatív értelemben vett haszonmaximalizáló magatartást.

²⁷ Ehhez a gondolathoz köthető a gazdasági szavazás egyik fontos dilemmája, nevezetesen, hogy ha a szavazók nem feltétlenül az önérdéküket maximálisan képviselő szavazatot adnak le, akkor egy politikus (amennyiben „jó” politikus) még akkor is kövesse-e a többség által preferált politikát, ha ez a többség jólétét csökkenti (így szavatolva saját újraválasztási esélyeit, valamint azt, hogy később talán jó politikát folytathat – Besley [2006]). E dilemmát a választói racionalitás elkötelezett hívei (például Maskin-Tirole [2004]) félresöpörték azzal, hogy a társadalmi jólétnek ártó politikát idővel leváltja a racionális választó.

²⁸ Nem állítjuk azonban, hogy ne létezne irracionálison alapuló politikai hitrendszer. Ennek szemléletes példái a totalitárius rezsimek, mint a kommunizmus vagy a nácizmus, amelyek több szempontból is irracionálison alapultak. Caplan [2001] szerint a totalitáriánus rezsimek „irracionális ketőssége” (*irrationality doublethink*) abban rejlik, hogy az egyén képes egyidejűleg két ellentmondásos

tésében célravezetőbbnek véljük azt a felfogást, amely szerint az egyének hasznossági függvényében azon értékek is helyet kapnak, amelyek akár felül is írhatják a gazdasági értelemben vett „racionális” döntéseket, és amelyek akár elfogadóvá is teszik a szavazót a Pareto-inferior gazdasági állapotokkal szemben.²⁹

Egy populista szavazó bizonyos mértékig tudatában lehet a populista politika irracionálisának vagy túlzó jellegének, azonban kész az irracionálisának „költségeit” elviselni. Még ha a választó (helyesen) érti is, hogy a populizmus szuboptimális állapotokhoz vezethet, képes lehet kompromisszumot kötni – például a korrupciótól való (*Acemoglu és szerzőtársai* [2013]) vagy a migrációtól, a külföldiektől való (*Wodak* [2015]) félelme miatt. E feltevésünk megidézti *Caplan* [2001], [2007] „racionális irracionális” elméletét: Caplan az egyén irracionálisának keresletét modellezve az „irracionális ára” és az „irracionális mennyisége” (vagyis a racionalitástól való eltérés mértéke) között negatív kapcsolatot feltételez. Modelljében felteszi, hogy az irracionálisnak fix egyéni költsége van, amit az egyén képes helyesen (torzítás nélkül) felmérni, ezért is viseli az elmélet a racionális (és nem az irracionális) irracionális elnevezést.³⁰

A racionálisan irracionális populista választó sem nem buta, sem nem képtelen a gazdasági teljesítmények értékelésére, döntése (szavazata) sokkal inkább értékvalasztás, és mint ilyen az értéküket és hitüket képviselő populistákra még „gazdasági károk” árán is hajlandó szavazni. A populista kormányzatnak a társadalom egésze szempontjából szuboptimális kimenetelű döntéseit ez esetben tehát a szavazó nem-hogy nem bünteti, de egyenesen jutalmazza. A hatalomban lévő populista erőnek így nem az oktatás minőségének vagy a transzparens információáramlásnak az erősítése az érdeke, hanem a feltárt társadalmi törésvonalak mélyítése és egyértelművé tétele. Ez azonban nemritkán a demokratikus jog- és intézményrendszer aláadását, gyengítését vonja maga után, mindezt a „tisza emberek” védelmében és a „korrupt elit” ellenében téve.

A közgazdaság-tudomány klasszikus feltételezése, miszerint a választókat „racionális ignorancia” jellemzi, kiterjeszhető a populista választókra is. Tekintettel arra, hogy egy egyén választási döntését befolyásoló képessége elhanyagolható, valamint az egyén számára a lehetséges politikák hatásvizsgálata költséges és időigényes, ezért nem elvárható, hogy a racionális választó az információk teljes körű megszerzésére

elvrendszerben hinni. A totalitáriánus rezsimeket például egyidejűleg hajtotta a félelem és a fanatizmus. A politikai hit irracionálisára egy másik szemléletes példa az etnocentrizmus, amely időről időre felüti fejét a politikai gondolkodásban, befogadóvá téve a szavazókat arra, hogy a külföldiek, a bevándorlók vagy a faji kisebbségek okozzák a különféle gazdasági nehézségeket (*Watts* [1997]).

²⁹ *Di Tella–Dubra* [2010] Argentína példáján mutatja meg, hogy a szavazók (náluk: a peronista munkásság) „vevők” arra a populista demagógiára, amely megerősíti őket abbéli meggyőződésükben, hogy az elit (külföldiek, illetve vállalkozók) az ő kárukra gazdagodik. Következésképpen a romló gazdasági teljesítményt azért fogadják el, mert azzal az elit pozícióját is aláássa a populista kormány, kielégítve „az emberek” igényeit. *Csanádi és szerzőtársai* [2022] pedig a magyar esetében mutatja meg, hogy a polgárok – akaraton kívül – maguk is részeseivé, támaszaivá válnak annak a dinamikus fejlődő és önfenntartóvá váló rendszernek, amely újratermeli a populizmust.

³⁰ A racionális irracionális fogalmát – ismereteink szerint – korábban kizárólag *Jennings* [2011] kötötte hozzá a populista kereslet alakulásához.

törekedjen (*Downs* [1957]). Ekképpen a választói racionalitás ignoranciájára építkezve a populista politikus olyan „kvázidirekt” csatornákon, mint például a televízió vagy a közösségi média felületei (lásd *Weyland* [2017]), demagóg, elitellenes felhanggal kommunikál (*Stanley* [2017]), ami biztosítja a politikus „napi jelenlétét” (*Weyland* [2017]), és ami félreérthetetlen üzenetekkel kínálja meg a politika iránt egyébként ignoráns egyéneket. *Moffitt* [2016] Trump megválasztását kutatva még tovább megy, és azt állítja, hogy a populizmus nem más, mint egy politikai show, egyfajta látványosság, amelyben a populista vezető a médiamegjelenéseket taktikusan kihasználva kreál törésvonalakat az emberek és az elit között. A racionális ignorancia tétele a szavazók értékbefogadását is jellemzi, hiszen csak azokra a korlátozott „kínálatú” értékekre (a migránsoktól való védelem, a munkahelyek biztosítása az idegenek ellen stb.) reagálnak, amelyekkel direkt és félreérthetetlen módon megkínálja őket a populista apparátus.

A populista kormány újraválasztási paradoxonának feloldásához, valamint a témáról való továbbgondolkodáshoz tehát – a politikatudomány mellett – a közgazdaságtudomány is értékes inputokat kínál. Az irracionális racionalitás feltevésén keresztül megérthetjük, hogy a választó nem csak a gazdasági jólét vagy az egyéni boldogulása szerint dönt szavazatáról. A populista szavazó hasznossági függvényében a gazdasági bizonytalanság ellen védelmet nyújtó populista ígéretek ugyanolyan (ha nem nagyobb) súllyal szerepelnek, még akkor is, ha a választó racionálisan felméri a populista kormány hatalmon maradásának gazdasági kárait. Továbbá a választók racionális ignoranciáját a populista politikai apparátus olyan módon használhatja fel (és egyben ki is használhatja), hogy világos és egyszerű üzeneteket juttat el választóihoz, vigyázva arra, hogy a populista üzenetek domináljanak a fő kommunikációs platformokon. Így szavatolva, hogy bár a populista szavazó racionálisan ignoráns, és kevés információt fogyaszt, az „elfogyasztott” információ azonban lehetőleg a populista párt érdekeinek kedvezzen.

Konklúzió

A gyűlöletet, az irigységet, a negatív tartalmú programokkal való azonosulást Friedrich von Hayek úgy tekintette, mint az „emberi természet törvényszerűsége” (*Hayek* [1944/1991] 143. o.). Ezen törvényszerűségekre építve azután a politikusok olyan programot hirdethetnek, amely sikeresen mobilizál és megoszt, s olyan „cselekvési szabadságot hagy számukra”, amelyet egyetlen pozitív üzenet vagy program sem képes biztosítani. Ezzel a felismeréssel Hayek nem egyszerűen az emberiségről mondott véleményt, hanem olyan elemzési keretrendszert alaposított meg, amelyben a kortárs társadalomtudományi irodalomban populizmusnak hívott (és demokratikus keretek között megvalósított) jelenség is megfelelően vizsgálható azáltal, hogy a kutatás középpontjába a kereslet (emberi természet) és a kínálat (program) dinamikája kerül.

Hayek a jelenséget egyszerre tekintette hitvallásnak (kortárs szóhasználatlalt ideológiának) és politikai programnak vagy stratégiának. A ma legelfogadottabb

társadalomtudományi konceptualizáció is ideológiaként tekint a populizmusra (Mudde [2004]), amely a társadalmat két szemben álló csoportra osztja, és a populista politikát definíció szerint a többség (az emberek, a jók, a mi) akaratának érvényre jutásaként értelmezi. Tanulmányunk nem vitatja a populizmus ilyen módon való felfogását, de Hayek nyomán és különösen a közgazdaság-tudományi irodalom megállapításaira támaszkodva elképzelhetőnek tartjuk azt, hogy a populizmus egyben olyan politikai stratégia is, amelyet keresleti oldali tényezők generálnak (azaz: igény mutatkozik rá), és amelyre a politika ráerősít/kihasznál és kiszolgál. A populista politika (és stratégia) lényegi „innovációja” abban áll, hogy nem csupán a társadalmi igényekre képes reagálni, de azokat érdemben és tudatosan is képes formálni, mindvégig fenntartva, mélyítve és egyértelművé téve a „mi” és az „ők” jelentette, antagonisztikus viszonyt megragadó társadalmi törésvonalakat. Meglátásunk szerint a manicheus világvélemény és a politikának többségi akaratként való azonosítása összeegyeztethető azzal a feltevessel, hogy a hatalom megszerzésének és megtartásának céljával a (populista) politikusok tudatosan aknázzák ki a társadalomban fellelhető különféle törésvonalakat, és azokra ráérezve mobilizálnak, mások ellen hangolnak.

Tanulmányunkat kettős cél motiválta. Egyrészt, meg kívántuk mutatni, hogy a kortárs populizmus rendkívül összetett jelenség, amelynek megértéséhez nem csupán a témát egyértelműen magáénak érző politikatudomány, de a közgazdaságtudomány is kifejezetten hasznos inputokkal szolgálhat. Három ilyen inputot azonosítottunk: 1. hatalomra kerülve milyen gazdaságpolitikát valósít meg a populista kormány, és ennek milyen gazdasági következményei realizálhatók (kínálati oldali dilemma), 2. a gazdasági kihívások, illetve a gazdasági bizonytalanság miként erősíti meg a populista pártokat (keresleti oldali dilemma, a populista kormány hatalomra jutásának dilemmája), 3. a Pareto-inferior gazdaságpolitikát folytató populista politikus újraválasztásának magyarázata (keresleti oldali dilemma, a populista kormány újraválasztási paradoxona).

Másrészt, hangsúlyozni kívántuk a populista politika azon lényegi, megkülönböztető jegyét, amely szerint képes úgy reflektálni az időben és térben különböző társadalmi törésvonalakra és veszélyforrásokra, hogy közben az egyén jövedelmi pozíciója romlik/romolhat. A gazdasági szavazás modelljének feltevésével szemben a választó ugyanis nemcsak a tényleges gazdasági érdekek és eredmények alapján szavaz bizalmat valamely politikusnak, hanem az értékeinek megfelelő, valamint a félelmeire és a bizonytalanságaira reflektáló megoldási javaslatok vonatkozásában is optimalizál. A sikeres politikus képes – a társadalom (vélt vagy valós) Achilles-sarkára tapintva – a társadalmi törésvonalakra és hajszálrepedésekre reagálni, azokat a végletekig fokozni, és ha kell, a társadalmi igényeknek megfelelően újradefiniálni. E folyamat részeként a hatalom megszerzését, illetve megtartását megcélzó, a társadalmi megosztottság fenntartása iránt elkötelezett populista politika a gazdasági és intézményi korlátokat nemcsak képes, de bármikor kész is figyelmen kívül hagyni. A demokratikus jogelvek és intézmények fellazítását azon az áron is vállalja, hogy döntései – gazdasági szempontból – végeredményben akár szuboptimálisak is lehetnek.

Hivatkozások

- ACEMOGLU, D.–EGOROV, G.–SONIN, K. [2013]: A political theory of populism. *The Quarterly Journal of Economics*, Vol. 128. No. 2. 771–805. o. <https://doi.org/10.1093/qje/qjs077>.
- ÁDÁM ZOLTÁN [2019]: Explaining Orban: a political transaction cost theory of authoritarian populism. *Problems of Post-Communism*, Vol. 66. No. 6. 385–401. o. <https://doi.org/10.1080/10758216.2019.1643249>.
- ÁDÁM ZOLTÁN–SIMONOVITS ANDRÁS [2019]: From Democratic to Authoritarian Populism: Comparing Pre- and Post-2010 Hungarian Pension Policies. *Acta Oeconomica*, Vol. 69. No. 3. 333–355. o. <https://doi.org/10.1556/032.2019.69.3.2>.
- AHLQUIST, J.–COPELOVITCH, M.–WALTER, S. [2020]: The political consequences of external economic shocks: evidence from Poland. *American Journal of Political Science*, Vol. 64. No. 4. 904–920. o. <https://doi.org/10.1111/ajps.12503>.
- AKKERMAN, A.–MUDDE, C.–ZASLOVE, A. [2014]: How Populist Are the People? Measuring Populist Attitudes in Voters. *Comparative Political Studies*, Vol. 47. No. 9. 1324–1353. o. <https://doi.org/10.1177/0010414013512600>.
- ALGAN, Y.–GURIEV, S.–PAPAIOANNOU, E.–PASSARI, E. [2017]: The European trust crisis and the rise of populism. *Brookings Papers on Economic Activity*, Brookings Institute, 309–382. o.
- ALLPORT, G. [1954]: *The Nature of Prejudice*. Addison-Wesley, Reading, MA.
- ALT, J.–BUENO DE MESQUITA, E.–ROSE, S. [2011]: Disentangling accountability and competence in elections: evidence from U.S. term limits. *Journal of Politics*, Vol. 73. No. 1. 171–186. o. <https://doi.org/10.1017/s0022381610000940>.
- ANTAL ATTILA [2017]: The political theories, preconditions and dangers of the governing populism in Hungary. *Czech Journal of Political Science*, Vol. 24. No. 1. 5–20. o. <https://doi.org/10.5817/pc2017-1-5>.
- ASHWORTH, S. [2005]: Reputational dynamics and political careers. *Journal of Law, Economics, and Organization*, Vol. 21. No. 2. 441–466. o. <https://doi.org/10.1093/jleo/ewi015>.
- ASLANIDIS, P. [2017]: Avoiding bias in the study of populism. *Chinese Political Science Review*, Vol. 2. No. 3. 266–287. o. <https://doi.org/10.1007/s41111-017-0064-0>.
- AUTOR, D.–DAVID, D.–GORDON, H.–KAVEH, M. [2020]: *Importing Political Polarization? The Electoral Consequences of Rising Trade Exposure*. MIT Working Papers.
- BALLARD-ROSA, C.–JENSEN, A.–SCHEVE, K. [2022]: Economic decline, social identity, and authoritarian values in the United States. *International Studies Quarterly*, Vol. 66. No. 1. <https://doi.org/10.1093/isq/sqab027>.
- BANKS, J. [1990]: A Model of Electoral Competition with Incomplete Information. *Journal of Economic Theory*, Vol. 50. No. 2. 309–325. o. [https://doi.org/10.1016/0022-0531\(90\)90005-5](https://doi.org/10.1016/0022-0531(90)90005-5).
- BARONE, G.–D’IGNAZIO, A.–DE BLASIO, G.–NATICCHIONI, P. [2016]: Mr. Rossi, Mr. Hu and politics. The role of immigration in shaping natives’ voting behaviour. *Journal of Public Economics*, Vol. 136. 1–13. o. <https://doi.org/10.1016/j.jpubeco.2016.03.002>.
- BARR, R. R. [2009]: Populists, Outsiders and Anti-Establishment Politics. *Party Politics*, Vol. 15. No. 1. 29–48. o. <https://doi.org/10.1177/1354068808097890>.
- BECKER, S. O.–FETZER, T. [2016]: Does migration cause extreme voting? *Center for Competitive Advantage in the Global Economy*, online working papers, No. 306.

- BENCZES ISTVÁN-SZABÓ KRISZTINA [2022]: An Economic Understanding of Populism: A Conceptual Framework of the Demand and the Supply Side of Populism. *Political Studies Review*, <https://doi.org/10.1177/14789299221109449>.
- BESLEY, T. [2006]: *Principled agents: The political economy of good government*. Oxford University Press, Oxford, <https://doi.org/10.1093/acprof:oso/9780199283910.001.0001>.
- BETZ, H.-G. [1994]: *Radical Right-Wing Populism in Western Europe*. St. Martins Press, New York.
- BRESSER-PEREIRA, L. C.–NAKANO, Y. [2002]: Economic growth with foreign saving? Discussion Paper, No. 118. Fundação Getulio Vargas, Escola de Administração de Empresas de São Paulo.
- CALLANDER, S.–WILKIE, S. [2007]: Lies, Damned Lies, and Political Campaigns. *Games and Economic Behavior*, Vol. 60. No. 2. 262–286. o. <https://doi.org/10.1016/j.geb.2006.12.003>.
- CAPLAN, B. [2001]: Rational ignorance versus rational irrationality. *Kyklos*, Vol. 54. No. 1. 3–26. o. <https://doi.org/10.1111/1467-6435.00138>.
- CAPLAN, B. [2007]: *The myth of the rational voter. Why democracies choose bad policies?* Princeton University Press.
- CARDOSO, E.–HELWEGE, A. [1991]: Populism, profligacy, and redistribution. Megjelent: *Dornbusch, R.–Edwards, S. (szerk.) [1991b]* 45–74. o.
- CARDOSO, F. H.–FALETTO, E. [1979]: *Dependency and development in Latin America*, University of California Press, Berkeley.
- CASTANHO SILVA, C.–ANDREADIS, I.–ANDUIZA, E.–BLANUŠA, N.–CORTI, Y. M.–DELFINO, C.–RICO, G.–RUTH, S. P.–SPRUYT, B.–STEENBERGEN, M.–LITTVAY LEVENTE [2018]: Public Opinion Surveys: A New Scale. Megjelent: *Hawkins és szerzőtársai (szerk.) [2018]* 150–178. o.
- COASE, R. H. [1937/2004]: A vállalat természete. Megjelent: *Coase, R. H.: A vállalat, a piac és a jog*. Tankönyvkiadó, Budapest, 53–83. o.
- COLANTONE, I.–STANIG, P. [2018]: The trade origins of economic nationalism: Import competition and voting behavior in Western Europe. *American Journal of Political Science*, Vol. 62. No. 4. 936–953. o. <https://doi.org/10.1111/ajps.12358>.
- COLLIER, R. B.–COLLIER, D. [1991]: *Shaping the Political Arena: Critical Junctures, the Labor Movement, and Regime Dynamics in Latin America*. Princeton University Press.
- CONNIFF, M. [2012]: Introduction. Megjelent: *Conniff, M. (szerk.): Populism in Latin America*. 2nd edition. The University of Alabama Press, Tuscaloosa, 1–22. o.
- COOMES, O. T. [1996]: State credit programs and the peasantry under populist regimes: lessons from the APRA experience in the Peruvian Amazon. *World Development*, Vol. 24. No. 8. 1333–1346. o. [https://doi.org/10.1016/0305-750x\(96\)00039-3](https://doi.org/10.1016/0305-750x(96)00039-3).
- CSABA LÁSZLÓ [2008]: Az újfajta makroökonómiai populizmus. *Pénzügyi Szemle*, 53. évf. 4. sz. 592–606. o.
- CSABA LÁSZLÓ [2019]: Unorthodoxy in Hungary: An Illiberal Success Story? *Post-Communist Economies*, Vol. 34. No. 1. 1–44. o. <https://doi.org/10.1080/14631377.2019.1641949>.
- CSANÁDI MÁRIA–GERŐ MÁRTON–HAJDU MIKLÓS–LAKI MIHÁLY–KOVÁCS IMRE–TÓTH ISTVÁN JÁNOS [2022]: *Dynamics of an authoritarian system*. CEU Press, Budapest.
- CSILLAG TAMÁS–SZELÉNYI IVÁN [2015]: Drifting from Liberal Democracy: Traditionalist/Neo-Conservative Ideology of Managed Illiberal Democratic Capitalism in Post-Communist Europe. *Intersections*, Vol. 1. No. 1. 18–48. o. <https://doi.org/10.17356/ieejsp.v1i1.28>.

- DEÁK ÁGNES–RICZ JUDIT [2022]: A többdimenziós szegénység mérése – latin-amerikai tapasztalatok. *Közgazdasági Szemle*, 69. évf. 3. sz. 389–412. o. <https://doi.org/10.18414/ksz.2022.3.389>.
- DESAI, R.–OLOFSGARD, A.–YOUSEF, T. [2003]: Democracy, inequality, and inflation. *American Political Science Review*, Vol. 97. No. 3. 391–406. o. <https://doi.org/10.1017/s0003055403000765>.
- DI TELLA, R.–DUBRA, J. [2010]: Peronist beliefs and interventionist policies. NBER Working Paper, No. 16621.
- DINAS, E.–MATAKOS, K.–XEFTERIS, D.–HANGARTNER, D. [2019]: Waking up the golden dawn: does exposure to the refugee crisis increase support for extreme-right parties? *Political Analysis*, Vol. 27. No. 2. 244–254. o. <https://doi.org/10.1017/pan.2018.48>.
- DIPPEL, C.–GOLD, R.–HEBLICH, S.–PINTO, R. [2022]: The effect of trade on workers and voters. *The Economic Journal*, Vol. 132. No. 641. 199–217. o. <https://doi.org/10.1093/ej/ueab041>.
- DOERR, S.–GISSLER, S.–PEYDRÓ, H. L.–VOTH, H.-J. [2018]: From finance to extremism: the real effects of Germany’s 1931 banking crisis. CEPR Discussion Papers, 12806.
- DORNBUSCH, R.–EDWARDS, S. [1990]: Macroeconomic populism. *Journal of Development Economics*, Vol. 32. No. 2. 247–277. o. [https://doi.org/10.1016/0304-3878\(90\)90038-d](https://doi.org/10.1016/0304-3878(90)90038-d).
- DORNBUSCH, R.–EDWARDS, S. [1991a]: The macroeconomics of populism. Megjelent: *Dornbusch, R.–Edwards, S. (szerk.) [1991b]* 7–13. o.
- DORNBUSCH, R.–EDWARDS, S. (szerk.) [1991b]: The macroeconomics of populism in Latin America. University of Chicago Press.
- DOVIS, A.–GOLOSOV, M.–SHOURIDEH, A. [2016]: Political economy of sovereign debt: A theory of cycles of populism and austerity. NBER Working Paper, No. 21948. <https://doi.org/10.3386/w21948>.
- DOWNES, A. [1957]: *An Economic Theory of Democracy*. Harper and Row, New York.
- DOYLE, D. [2011]: The legitimacy of political institutions: Explaining contemporary populism in Latin America. *Comparative Political Studies*, Vol. 44. No. 11. 1447–1473. o. <https://doi.org/10.1177/001041401140746>.
- DRAKE, P. [1982]: Conclusion: Requiem for Populism? Megjelent: *Conniff, M. (szerk.): Latin American Populism in Comparative Perspective*. University of New Mexico Press, Albuquerque.
- DUCH, R. M.–STEVENSON, R. T. [2008]: *The Economic Vote: How Political and Economic Institutions Condition Election Results*. Cambridge University Press, Cambridge.
- DUSTMANN, C.–EICHENGREEN, B.–OTTEN, S.–SAPIR, A.–TABELLINI, G.–ZOEAGA, G. (szerk.) [2017]: *Europe’s Trust Deficit: Causes and Remedies*. CEPR Press.
- DUSTMANN, C.–VASILJEVA, K.–DAMM, A. P. [2019]: Refugee migration and electoral outcomes. *The Review of Economic Studies*, Vol. 86. No. 5. 2035–2091. o. <https://doi.org/10.1093/restud/rdy047>.
- EDO, A.–GIESING, Y.–ÖZTUNC, J.–POUTVAARA, P. [2019]: Immigration and electoral support for the far-left and the far-right. *European Economic Review*, Vol. 115. 99–143. o. <https://doi.org/10.1016/j.eurocorev.2019.03.001>.
- EDWARDS, S. [2010]: *Left Behind: Latin America and the False Promise of Populism*. University of Chicago Press, Chicago.
- EDWARDS, S. [2019]: On Latin American Populism, and Its Echoes around the World. *Journal of Economic Perspectives*, Vol. 33. No. 4. 76–99. o. <https://doi.org/10.1257/jep.33.4.76>.
- EICHENGREEN, B. [1984]: Mortgage interest rates in the populist era. *American Economic Review*, Vol. 74. No. 5. 995–1015. o.

- ENYEDI ZSOLT [2020]: Right-wing authoritarian innovations in Central and Eastern Europe. *East European Politics*, Vol. 36. No. 3. 363–377. o. <https://doi.org/10.1080/21599165.2020.1787162>.
- FAIR, R. C. [1978]: The Effects of Economic Events on Votes for President. *The Review of Economics and Statistics*, Vol. 60. No. 2. 159–173. o. <https://doi.org/10.2307/1924969>.
- FERREIRA, F. H.–CAMPANTE, F. R. [2007]: Inefficient lobbying, populism and oligarchy. *Journal of Public Economics*, Vol. 91. No. 5–6. 993–1021. o. <https://doi.org/10.1016/j.jpubeco.2006.12.006>
- FIORINA, M. P. [1981]: *Retrospective voting in American national elections*. Yale University Press.
- FRAGA, A. [2004]: Latin America since the 1990s: Rising from the Sickbed? *Journal of Economic Perspectives*, Vol. 18. No. 2. 89–106. o. <https://doi.org/10.1257/0895330041371204>.
- FRANKO, W. W.–WITKO, C. [2017]: *The New Economic Populism: How States Respond to Economic Inequality*. Oxford University Press.
- FRIEDEN, J. [2015]: The political economy of adjustment and rebalancing. *Journal of International Money and Finance*, Vol. 52. 4–14. o. <https://doi.org/10.1016/j.jimonfin.2014.11.010>.
- FUNKE, M.–SCHULARICK, M.–TREBESCH, C. [2021]: Populist leaders and the economy. CEPR Discussion Paper, DP15405.
- GERDES, C.–WADENSJÖ, E. [2008]: The impact of immigration on election outcomes in Danish municipalities. *IZA Discussion Papers*, No. 3586.
- GIDRON, N.–BONIKOWSKI, B. [2013]: *Varieties of Populism: Literature Review and Research Agenda*. Weatherhead Working Paper Series, No. 13-0004. Harvard University Weatherhead Center for International Affairs, Cambridge, MA.
- GNAN, E.–MASCANDARO, D. [2020]: Populism, economic policies and cenral banking: An overview. *SUERF Policy Note*, No. 131.
- GOLDER, M. [2016]: Far right parties in Europe. *Annual Review of Political Science*, Vol. 19. 477–497. o. <https://doi.org/10.1146/annurev-polisci-042814-012441>.
- GRESKOVITS BÉLA [1998]: *The political economy of protest and patience*. CEU Press. <https://doi.org/10.1515/9789633865439>.
- GRIGERA, J. [2017]: Populism in Latin America: Old and new populisms in Argentina and Brazil. *International Political Science Review*, Vol. 38. No. 4. 441–455. o. <https://doi.org/10.1177/0192512117701510>.
- GUIO, L.–HERRERA, H.–MORELLI, M.–SONNO, T. [2018]: *Populism: Demand and supply*. CEPR Discussion Paper, No. 11871.
- GUIO, L.–HERRERA, H.–MORELLI, M.–SONNO, T. [2019a]: *Economic Insecurity and the Demand of Populism in Europe*. Working Paper, University of Bologna.
- GUIO, L.–HERRERA, H.–MORELLI, M.–SONNO, T. [2019b]: *Global crises and populism: the role of Eurozone institutions*. *Economic Policy*, Vol. 34. No. 97. 95–139. o. <https://doi.org/10.1093/epolic/eiy018>.
- GURIEV, S.–PAPAIOANNOU, E. [2022]: The political economy of populism. *Journal of Economic Literature*, Vol. 60. No. 3. 753–832. o. <https://doi.org/10.1257/jel.20201595>.
- GUZZO, V.–VELASCO, A. [1999]: The case for a populist central banker. *European Economic Review*, Vol. 43. No. 7. 1317–1344. o. [https://doi.org/10.1016/s0014-2921\(98\)00127-5](https://doi.org/10.1016/s0014-2921(98)00127-5).
- GYÖNGYÖSI GYÓZŐ–VERNER, E. [2022]: Financial Crisis, Creditor-Debtor Conflict, and Populism. *The Journal of Finance*, Vol. 77. No. 4. 2471–2523. o. <https://doi.org/10.1111/jofi.13138>.

- GYÓRFFY DÓRA [2018]: Trust and crisis management in the European Union. Palgrave Macmillan, New York.
- GYÓRFFY DÓRA–MARTIN JÓZSEF PÉTER [2022]: Legitimacy and Authoritarian Decline: The Internal Dynamics of Hybrid Regimes. *Problems of Post-Communism*. <https://doi.org/10.1080/10758216.2021.2023579>.
- HANGARTNER, D.–DINAS, E.–MARBACH, M.–MATAKOS, K.–XEFTERIS, D. [2019]: Does exposure to the refugee crisis make natives more hostile? *American Political Science Review*, Vol. 113. No. 2. 442–455. o. <https://doi.org/10.1017/s0003055418000813>.
- HARRINGTON, J. [1993]: The Impact of Re-election Pressures on the Fulfillment of Campaign Promises. *Games and Economic Behavior*, Vol. 5. No. 1. 71–97. o. <https://doi.org/10.1006/game.1993.1004>.
- HAWKINS, K. A.–CARLIN, R. E.–LITTVAY LEVENTE–ROVIRA KALTWASSER, C. [2018]: The ideational approach to populism: Concept, theory, and analysis. Routledge, London, <https://doi.org/10.4324/9781315196923>.
- HAYEK, F. A. [1944/1991]: Út a szolgáshoz. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest.
- INGLEHART, R.–NORRIS, P. [2016]: Trump, Brexit and the rise of populism: Economic havens and cultural backlash. Harvard Kennedy School Faculty Research Working Paper Series, No. 16–026.
- JENNINGS, C. [2011]: The good, the bad and the populist: A model of political agency with emotional voters. *European Journal of Political Economy*, Vol. 27. No. 4. 611–624. o. <https://doi.org/10.1016/j.ejpoleco.2011.03.005>.
- JERGER, J. [2002]: How strong is the case for a populist central banker? A note. *European Economic Review*, Vol. 46. No. 3. 623–632. o. [https://doi.org/10.1016/s0014-2921\(00\)00096-9](https://doi.org/10.1016/s0014-2921(00)00096-9).
- KÁDÁR BÉLA [1977]: Latin-Amerika gazdasági dilemmái. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest.
- KAPUR, S. [2019]: Elizabeth Warren and Donald Trump converge on economic populism. Bloomberg, június 14.
- KAUFMAN, R. R.–STALLINGS, B. [1991]: The political economy of Latin American populism. Megjelent: *Dornbusch, R.–Edwards, S. (szerk.) [1991b]* 15–43. o.
- KEY, V. O. [1966]: The Responsible Electorate. Harvard University Press, Cambridge, MA.
- KITSCHOLT, H. [1994]: The Transformation of European Social Democracy. Cambridge University Press, Cambridge.
- KOLLAI ISTVÁN [2020]: The traditionalism–modernism value conflict in Hungary and Slovakia – a comparative analysis from a longue durée perspective. *Journal of Contemporary Central and Eastern Europe*, Vol. 28. No. 1. 29–44. o. <https://doi.org/10.1080/25739638.2020.1812942>.
- KOLLÁR ZOLTÁN [1996]: Dél Keresztje alatt. Latin-Amerika latinamerikanizálódása. Z-füzetek, Budapest.
- KORNAI JÁNOS [2015]: U kanyar Magyarországon. *Élet és Irodalom*, április 3. Megjelent még: *Látélet*. HVG Könyvek, Budapest, 119–151. o.
- KÖRÖSÉNYI ANDRÁS–PATKÓ VERONIKA [2017]: Liberal and Illiberal Populism. The Leadership of Berlusconi and Orbán. *Corvinus Journal of Sociology and Social Policy*, Vol. 8. No. 3. 315–337. o. <https://doi.org/10.14267/cjssp.2017.3s.14>.
- KRIESI, H. [2014]: The populist challenge. *West European Politics*, Vol. 37. No. 2. 361–378. o. <https://doi.org/10.1080/01402382.2014.887879>.

- KRIESI, H.–GRANDE, E.–DOLEZAL, M.–HELBLING, M.–HÖGLINGER, D.–HUTTER, S.–WÜEST, B. [2012]: *Political Conflict in Western Europe*. Cambridge University Press, Cambridge–New York.
- KUBIK, J. [2019]: Populist rebellion against modernity in 21st-century Eastern Europe: Neo-traditionalism and neo-feudalism. POPREBEL. Manifesto, <https://populism-europe.com/poprebel/>.
- KUSTOV, A. [2022]: Testing the backlash argument: voter responses to (pro-) immigration reforms. *Journal of European Public Policy*, 1–21. o. <https://doi.org/10.1080/13501763.2022.2061034>.
- KUTASI GÁBOR [2014]: Passive Macroeconomic Populism in the Baltics. Megjelent: *Benczes István* (szerk.): *Deficit and debt in transition. The political economy of public finances in Central and Eastern Europe*. CEU Press, Budapest, 107–132. o.
- KUTASI GÁBOR [2018]: Macroeconomic Populism. The Baltic Current Accounts. *Journal of Global Policy and Governance*, Vol. 7. No. 1. 21–32. o.
- LEWIS, D. [2018]: Peopling policy processes? Methodological populism in the Bangladesh health and education sectors. *World Development*, Vol. 108. 16–27. o. <https://doi.org/10.1016/j.worlddev.2018.03.012>.
- LEWIS-BECK, M.–COSTA LOBO, M. C. [2017]: The economic vote: Ordinary vs. extraordinary times. Megjelent: *Arzheimer, K.–Evans, J.–Lewis-Beck, M. S.* (szerk.): *The Sage Handbook of Electoral Behavior*, Vol. 2. 606–630. o. <https://dx.doi.org/10.4135/9781473957978>.
- LEWIS-BECK, M. S.–STEGMAIER, M. [2000]: Economic determinants of electoral outcomes. *Annual Review of Political Science*, Vol. 3. No. 1. 183–219. o. <https://doi.org/10.1146/annurev.polisci.3.1.183>.
- LEWIS-BECK, M. S.–STEGMAIER, M. [2007]: Economic models of voting. Megjelent: *Dalton, R. J.–Klingemann, H.-D.* (szerk.): *The Oxford Handbook of Political Behavior*. 518–537. o.
- LIPPI, F. [2002]: Revisiting the case for a populist central banker. *European Economic Review*, Vol. 46. No. 3. 601–612. o. [https://doi.org/10.1016/s0014-2921\(00\)00098-2](https://doi.org/10.1016/s0014-2921(00)00098-2).
- LUPIA, A. [1994]: Short Cuts versus Encyclopedias. Information and Voting Behavior in California Insurance Reform Elections. *American Political Science Review*, Vol. 88. No. 1. 63–76. o. <https://doi.org/10.2307/2944882>.
- MADRID, R.–HUNTER, W.–WEYLAND, K. [2010]: The policies and performance of the constestatory and moderate left. Megjelent: *Weyland, K.–Madrid, R.–Hunter W.* (szerk.): *Leftist Governments in Latin America*. Cambridge University Press, Cambridge, 140–180. o. <https://doi.org/10.1017/cbo9780511778742.007>.
- MARGALIT, Y.–RAVIV, S.–SOLODOCH, O. [2022]: The Cultural Origins of Populism. SSRN Working Papers, 4001543. <https://doi.org/10.2139/ssrn.4001543>.
- MASKIN, E.–TIROLE, J. [2004]: The politician and the judge: Accountability in government. *American Economic Review*, Vol. 94. No. 4. 1034–1054. o. <https://doi.org/10.1257/0002828042002606>.
- MATSEN, E.–NATVIK, G. J.–TORVIK, R. [2016]: Petro populism. *Journal of Development Economics*, Vol. 118. 1–12. o. <https://doi.org/10.1016/j.jdeveco.2015.08.010>.
- MAYDA, A. M.–PERI, G.–STEINGRESS, W. [2022]: The political impact of immigration: Evidence from the United States. *American Economic Journal: Applied Economics*, Vol. 14. No. 1. 358–389. o. <https://doi.org/10.1257/app.20190081>.
- MOFFITT, B. [2016]: *The global rise of populism. Performance, political style, and representation*. Stanford University Press, <https://doi.org/10.2307/j.ctvqsd8>.

- MOORE, M. [1997]: Leading the left to the right: Populist coalitions and economic reform. *World Development*, Vol. 25. No. 7. 1009–1028. o. [https://doi.org/10.1016/s0305-750x\(97\)00021-1](https://doi.org/10.1016/s0305-750x(97)00021-1).
- MOORE, S.–LAFFER, A. [2018]: *Trumponomics. Inside the America First plan to revive our economy*. All Points Books, New York.
- MUDDE, C. [2004]: The populist zeitgeist. *Government and Opposition*, Vol. 39. No. 4. 541–563. o. <https://doi.org/10.1111/j.1477-7053.2004.00135.x>.
- MUDDE, C. [2007]: *Populist radical right parties in Europe*. Cambridge University Press.
- MUDDE, C.–ROVIRA KALTWASSER, C. [2013]: Exclusionary vs. inclusionary populism: Comparing contemporary Europe and Latin America. *Government and Opposition*, Vol. 48. No. 2. 147–174. o. <https://doi.org/10.1017/gov.2012.11>.
- MUDDE, C.–ROVIRA KALTWASSER, C. [2017]: *Populism: A very short introduction*. Oxford University Press.
- MUDDE, C.–ROVIRA KALTWASSER, C. [2018]: Studying populism in comparative perspective: Reflections on the contemporary and future research agenda. *Comparative Political Studies*, Vol. 51. No. 13. 1667–1693. o. <https://doi.org/10.1177/0010414018789490>.
- MÜLLER, J.-W. [2019]: Democracy and disrespect. *Philosophy & Social Criticism*, Vol. 45. No. 9–10. 1208–1221. o. <https://doi.org/10.1177/0191453719872278>.
- O'DONNELL, G. [1973]: *Modernization and bureaucratic-authoritarianism: Studies in South American politics*. University of California Press, Berkeley.
- O'DONNELL, G. [1994]: Delegative democracy. *Journal of Democracy*, Vol. 5. No. 1. 55–69. o. <https://doi.org/10.1353/jod.1994.0010>.
- PADRO-I-MIGUEL, G.–SNYDER, J. M. [2006]: Legislative effectiveness and legislative life. *Legislative Studies Quarterly*, Vol. 31. No. 3. 347–381. o. <https://doi.org/10.3162/036298006x201841>.
- PAGE, B. I.–SHAPIRO, R. Y. [1992]: *The Rational Public: Fifty Years of Trends in Americans' Policy Preferences*. University of Chicago Press, Chicago.
- PERSSON, T.–TABELLINI, G. E. [2000]: *Political Economics: Explaining Economic Policy*. MIT Press, Cambridge, MA.
- RICZ JUDIT [2017]: The rise and fall (?) of a new developmental state in Brazil. *Society and Economy*, Vol. 39. No. 1. 85–108. o. <https://doi.org/10.1556/204.2017.39.1.5>.
- RICZ JUDIT [2020]: A kapitalizmus változata(i) Brazíliában. *Külgazdaság*, 64. évf. 7–8. sz. 72–106. o. <https://doi.org/10.47630/KULG/2020.64.7-8.72>.
- ROBERTS, K. [1995]: Neoliberalism and the Transformation of Populism in Latin America: The Peruvian Case. *World Politics*, Vol. 48. No. 1. 82–116. o. <https://doi.org/10.1353/wp.1995.0004>.
- RODE, M.–REVUELTA, J. [2015]: The Wild Bunch! An empirical note on populism and economic institutions. *Economics of Governance*, Vol. 6. No. 1. 73–96. o. <https://doi.org/10.1007/s10101-014-0154-5>.
- RODRIK, D. [1996]: Understanding economic policy reform. *Journal of Economic Literature*, Vol. 34. No. 1. 9–41. o.
- RODRIK, D. [2018a]: Is populism necessarily bad economics? *AEA Papers and Proceedings*, Vol. 108. 196–199. o.
- RODRIK, D. [2018b]: What's been stopping the left? *Project Syndicate*, április 10.
- RODRIK, D. [2018c]: Populism and the economics of globalization. *Journal of International Business Policy*, Vol. 1. No. 1–2. 12–33. o. <https://doi.org/10.1057/s42214-018-0001-4>.

- RODRIK, D. [2021]: Why does globalization fuel populism? Economics, culture, and the rise of right-wing populism. *Annual Review of Economics*, Vol. 13. No. 1. 133–170. o. <https://doi.org/10.1146/annurev-economics-070220-032416>.
- ROVIRA KALTWASSER, C. [2019]: Populism and the economy: An ambivalent relationship. *International Policy Analysis*, Friedrich Ebert Stiftung.
- ROVIRA KALTWASSER, C.–TAGGART, P.–ESPEJO, P. O.–OSTIGUY, P. [2017]: Populism: An overview of the concept and the state of the art. Megjelent: *Rovira Kaltwasser, C. R.–Taggart, P.–Espejo, P. O.–Ostiguy, P.* (szerk.): *The Oxford Handbook of Populism*. Oxford University Press, Oxford, 1–24. o. <https://doi.org/10.1093/oxfordhb/9780198803560.013.34>.
- SACHS, J. [1989]: Social conflict and populist policies in Latin America. NBER Working Paper Series, No. 2897.
- SCHULZ, A.–MULLER, P.–SCHEMER, C.–WIRZ, D. S.–WETTSTEIN, M.–WIRTH, W. [2018]: Measuring Populist Attitudes on Three Dimensions. *International Journal of Public Opinion Research*, Vol. 30. No. 2. 316–326. o. <https://doi.org/10.1093/ijpor/edw037>.
- SHUMPETER, J. [1942]: *Capitalism, socialism and democracy*. New York.
- SRINIVASAN, S. [2014]: Economic populism, partial deregulation of transport fuels and electoral outcomes in India. *Energy Policy*, Vol. 68. 465–475. o. <https://doi.org/10.1016/j.enpol.2014.01.026>.
- STANLEY, B. [2017]: Populism in Central and Eastern Europe. Megjelent: *Rovira Kaltwasser, C.–Taggart, P.–Espejo, P. O.–Ostiguy, P.* (szerk.): *Oxford Handbook of Populism*. Oxford University Press, New York, NY, 140–160. o. <https://doi.org/10.1093/oxfordhb/9780198803560.013.6>.
- STEINMAYR, A. [2016]: Exposure to refugees and voting for the far-right: (Unexpected) results from Austria. IZA Discussion Paper, No. 9790. <https://doi.org/10.2139/ssrn.2750273>.
- STURZENEGGER, F. A. [1991]: Description of a populist experience: Argentina, 1973–1976. Megjelent: *Dornbusch, R.–Edwards, S.* (szerk.) [1991b] 7–13. o.
- SZANYI MIKLÓS [2016]: The Emergence of Patronage State in Central Europe. The case of FDI related policies in Hungary. Centre for Economic and Regional Studies Institute of World Economics, Working Paper, No. 222.
- SZENTES TAMÁS [1990]: Analogies – if any – between east and south: A sketch of comparative system analysis. *The European Journal of Development Research*, Vol. 2. No. 2. 163–175. o. <https://doi.org/10.1080/09578819008426530>.
- SZENTE-VARGA MÓNIKA–BÁCS ZOLTÁN GYÖRGY (szerk.) [2019]: *Dél-Amerika a 21. században – társadalmi, gazdasági és politikai konfliktusok*. Ludovika Egyetemi Kiadó, Budapest.
- TÉTÉNYI ANDRÁS [2020]: Economic Insecurity. Megjelent: *Romaniuk, S.–Thapa, M.–Marton, P.* (szerk.): *The Palgrave Encyclopedia of Global Security Studies*. Palgrave Macmillan, Cham, 1–8. o. https://doi.org/10.1007/978-3-319-74336-3_620-1.
- TIME [2016]: Barack Obama Reveals His Populist Blind Spot. *Time*, október 9. <https://time.com/4389939/barack-obama-donald-trump-populism/>.
- TOMBERG, L.–STEGEN, K.–VANCE, C. [2021]: The mother of all political problems? On asylum seekers and elections. *European Journal of Political Economy*, Vol. 67. No. 101981. <https://doi.org/10.1016/j.ejpoleco.2020.101981>.
- URRUTIA, M. [1991]: On the Absence of Economic Populism in Colombia. Megjelent: *Dornbusch, R.–Edwards, S.* (szerk.) [1991b] 369–391. o.
- VIGVÁRI GÁBOR [2022]: Transzformáció és a populizmus a visegrádi országokban. *Közgazdasági Szemle*, 69. évf. 3. sz. 339–366. o. <https://doi.org/10.18414/ksz.2022.3.339>.

- VOSZKA ÉVA [2018]: Nationalisation in Hungary in the Post-Crisis Years: A Specific Twist on a European Trend? *Europe-Asia Studies*, Vol. 70. No. 8. 1281–1302. o. <https://doi.org/10.1080/09668136.2018.1457137>.
- WADE, R. [1984]: Irrigation reform in conditions of populist anarchy: an Indian case. *Journal of Development Economics*, Vol. 14. No. 3. 285–303. o. [https://doi.org/10.1016/0304-3878\(84\)90060-9](https://doi.org/10.1016/0304-3878(84)90060-9).
- WATTS, M. W. [1997]: *Xenophobia in United Germany: Generations, modernization, and ideology*. St. Martin's Press, New York.
- WEYLAND, K. [1996]: Neopopulism and Neoliberalism in Latin America: Unexpected Affinities. *Studies in Comparative International Development*, Vol. 31. No. 3. 3–31. o. <https://doi.org/10.1007/bf02738987>.
- WEYLAND, K. [1999]: Neoliberal populism in Latin America and Eastern Europe. *Comparative Politics*, Vol. 31. No. 4. 379–401. o. <https://doi.org/10.2307/422236>.
- WEYLAND, K. [2001]: Clarifying a contested concept: populism in the study of Latin American politics. *Comparative Politics*, Vol. 34. No. 1. 1–22. o. <https://doi.org/10.2307/422412>.
- WEYLAND, K. [2017]: *Populism: A Political-Strategic Approach*. Megjelent: *Rovira Kaltwasser, C.–Taggart, C. P.–Espejo, P. O.–Ostiguy, P.* (szerk.): *The Oxford Handbook of Populism*. Oxford University Press, Oxford, 48–72. o.
- WODAK, R. [2015]: *The politics of fear: What right-wing populist discourses mean*. SAGE Publications Ltd., <https://dx.doi.org/10.4135/9781446270073>.
- WUTTKE, A.–SCHIMPF, C.–SCHOEN, H. [2020]: When the whole is greater than the sum of its parts: On the conceptualization and measurement of populist attitudes and other multidimensional constructs. *American Political Science Review*, Vol. 114. No. 2. 365–374. o. <https://doi.org/10.1017/S0003055419000807>.
- ZINGALES, L. [2012]: *A capitalism for the people: Recapturing the lost genius of American prosperity*. Basic Books, New York.

Függelék

F1. táblázat

A legjobb 50 közgazdaság-tudományi folyóiratban 1900 és 2019 között megjelent, populizmussal foglalkozó cikkek listája

Folyóirat	Rang*	Szerzők/ megjelenés éve	A tanulmány címe	Hivatkozás száma
The Quarterly Journal of Economics	1.	<i>Acemoglu és szerzőtársai</i> [2013]	A political theory of populism	265
American Economic Review	3.	<i>Eichengreen</i> [1984]	Mortgage interest rates in the populist era	90
Journal of Public Economics	19.	<i>Ferreira–Campante</i> [2007]	Inefficient lobbying, populism and oligarchy	17
Journal of Development Economics	20.	<i>Matsen és szerzőtársai</i> [2016]	Petro populism	30

Az F1. táblázat folytatása

Folyóirat	Rang*	Szerzők/ megjelenés éve	A tanulmány címe	Hivatkozások száma
Journal of Development Economics	20.	<i>Dornbusch–Edwards</i> [1990]	Macroeconomic populism	240
Journal of Development Economics	20.	<i>Wade</i> [1984]	Irrigation reform in conditions of populist anarchy: an Indian case	83
Brookings Papers on Economic Activity	21.	<i>Algan és szerzőtársai</i> [2017]	The European trust crisis and the rise of populism	96
Economic Policy	24.	<i>Guiso és szerzőtársai</i> [2019b]	Global crises and populism: the role of Eurozone institutions	17
World Development	23.	<i>Moore</i> [1997]	Leading the left to the right: Populist coalitions and economic reform	36
World Development	23.	<i>Coomes</i> [1996]	State credit programs and the peasantry under populist regimes: lessons from the APRA experience in the Peruvian Amazon	44
World Development	23.	<i>Lewis</i> [2018]	Peopling policy processes? Methodological populism in the Bangladesh health and education sectors	3
European Economic Review	29.	<i>Jerger</i> [2002]	How strong is the case for a populist central banker? A note	32
European Economic Review	29.	<i>Lippi</i> [2002]	Revisiting the case for a populist central banker	230
European Economic Review	29.	<i>Guzzo–Velasco</i> [1999]	The case for a populist central banker	212
Energy Policy	35.	<i>Srinivasan</i> [2014]	Economic populism, partial deregulation of transport fuels and electoral outcomes in India	3

* A 3. lábjegyzet részletesen leírja a rangsor elkészítésének módszerét.

Forrás: saját szerkesztés.